

MUKANA! TASA-ARVO- JA YHDENVERTAISUUSTYÖ TOISELLA ASTEELLA

Satu Honkala
Miko Lempinen
Katriina Nousiainen
Hanna Onwen-Huma
Aija Salo
Riikka Vacker

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

Oppaat ja käsikirjat 2019:4a

Tämä julkaisu on saanut rahoitusta Euroopan Unionin perusoikeus-, tasa-arvo- ja kansalaisuus-ohjelmasta (2014-2020). Julkaisun sisällöt ovat täysin tekijän vastuulla, eivätkä ne välttämättä edusta Euroopan komission näkemyksiä.

Oppaan kirjoittamisesta ovat vastanneet:
Satu Honkala, Opetushallitus
Miko Lempinen, tasa-arvovaltuutettu
Katriina Nousiainen, oikeusministeriö
Hanna Onwen-Huma, sosiaali- ja terveysministeriö
Aija Salo, yhdenvertaisuusvaltuutettu
Riikka Vacker, Opetushallitus

© Opetushallitus

Oppaat ja käsikirjat 2019:4a

ISBN 978-952-13-6611-6
ISSN-L 1798-8950
ISSN 1798-8969 (pdf)

Kuvat: Ismo Rekola
Taitto: Grano Oy

www.oph.fi

SISÄLTÖ

LUKIJALLE	.5
JOHDANTO	.6
1 OPPILAITOS OSANA YHTEISKUNTAA.	.8
1.1 Oppilaitoksen toimintakulttuuri on hyvä tiedostaa	8
1.2 Moninaisuuden huomioiminen tukee hyvinvointia.	9
1.3 Sukupuolitietoisuus purkaa vallitsevia käsityksiä.	10
2 TASA-ARVON JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN	14
2.1 Ennakkoluulojen kohtaaminen ehkäisee syrjintää	14
2.2 Häirintä heikentää opiskeluympäristön turvallisuutta	17
3 TASA-ARVO JA YHDENVERTAISUUS OPPILAITOKSEN ARJESSA	25
3.1 Osallisuus on hyvinvoinnin ja oppimisen perusta	25
3.2 Oppilaitoksen on oltava esteetön ja saavutettava kaikille	28
3.3 Yhteisillä tilaisuuksilla voi vahvistaa yhteenkuuluvuutta.	37
3.4 Toimiva opiskeluhoolto on tukeva selkänoja.	39
4 KOHTI TYÖELÄMÄÄ	42
4.1 Yhdenvertainen ja tasa-arvoinen opinto- ja uraohjaus luo mahdollisuuksia	42
4.2 Ovet työelämään on avattava kaikille.	46
5 AJATUKSESTA KÄYTÄNNÖN TEKOIHIN	51
5.1 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö kehittää oppilaitosta	51
5.2 Ohjeita tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laadintaan	53
LIITTEET	61
LIITE 1: Sanasto	61
LIITE 2: Toimintaohjeita syrjintä- ja häirintätapauksia varten	64
LIITE 3: Kysely	65

LUKIJALLE

Sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat keskeisiä arvoja ja päämääriä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tasa-arvoiset ja yhdenvertaiset opiskelumahdollisuudet tukevat jokaisen mahdollisuuksia kehittyä täyteen potentiaaliinsa ja tuntea itsensä täysivaltaiseksi yhteiskunnan jäseneksi. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden vahvistaminen on myös edellytys työllisyyden, osaamisen ja hyvinvoinnin kasvattamiselle.

Työmarkkinat sekä Suomessa että ulkomailla ovat vahvasti jakautuneet: kärjistäen naiset tekevät naisten töitä ja miehet miesten. Tasa-ammateissa eli ammateissa, joissa on yhtä paljon naisia ja miehiä, toimi vuonna 2016 vain 9,3 % kaikista palkansaajista. Huolestuttavaa on, että ammatillinen eriytyminen on kaikkein voimakkainta alle 28-vuotiailla nuorilla.

Oppilaitoksen tehtävänä on omalta osaltaan varmistaa yhdenvertaisuus ja tukea tasa-arvon toteutumista muun muassa purkaen oppimistulosten ja ammatinvalintojen eriytymistä. Tasa-arvon kannalta on myös tärkeää varmistaa, että oppilaitoksessa tunnistetaan seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä ja että siihen osataan puuttua. Kaikkien yhdenvertaiset mahdollisuudet opinnoissa menestymiseen tulee varmistaa.

Tasa-arvolaki kieltää syrjinnän sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Yhdenvertaisuuslaissa luetellut syrjintäperusteet ovat ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, politiikka, ay-toiminta, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen ja muu henkilöön liittyvä syy. Kumpikin laki velvoittaa oppilaitoksia edistämään tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä puuttumaan häirintään.

Kouluterveyskyselyn tulokset kertovat, että oppilaitoksissa esiintyy syrjivää kiusaamista, eli kiusaamista, joka liittyy kiellettyihin syrjintäperusteisiin. Oppilaitoksissa on myös seksuaalista häirintää. Tasa-arvoisessa ja yhdenvertaisessa Oppilaitoksessa jokainen uskaltaa olla oma itsensä, on mukana yhteisössä ja tuntee olonsa turvalliseksi.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa ja ammatillisten tutkintojen perusteissa sitoudutaan monin tavoin yhdenvertaisuuteen ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Työn tueksi on laadittava oppilaitoskohtainen tasa-arvosuunnitelma ja yhdenvertaisuussuunnitelma. Näin on haluttu varmistaa, että oppilaitoksissa tehdään järjestelmällistä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävää työtä.

Opetushallituksen johdolla on laadittu tämä **Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella** -opas. Opas tarjoaa esimerkkejä siihen, miten oppilaitoskohtaista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä on mahdollista kehittää.

Toivon, että opas herättää pohtimaan tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen oppilaitoksen merkitystä opiskelijan arjessa ja pidemmällä aikavälillä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö on meidän kaikkien tehtävä.

Olli-Pekka Heinonen
Pääjohtaja, Opetushallitus

JOHDANTO

Tasa-arvoisessa ja yhdenvertaisessa oppilaitoksessa kaikkien on innostavaa ja turvallista opiskella sekä hankkia onnistumisen kokemuksia ja eväitä opinnoissa etenemistä, jatko-opintoja ja työelämää varten. Yhteiskunta on monimuotoinen, mikä heijastuu myös oppilaitoksiin. Tämä vaatii oppilaitoksilta herkkyyttä ja jatkuvaa tietojen ja taitojen kartuttamista sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevista kysymyksistä.

Oppilaitosten on aktiivisesti edistettävä tasa-arvoista ja yhdenvertaista toimintaympäristöä sekä tartuttava eriarvoistaviin käytänteisiin. Tätä työtä varten on luotava rakenteet ja toimintatavat, joiden avulla tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistetään jokapäiväisessä toiminnassa. Määrätietoisella ja suunnitelmallisella työllä parannetaan myös hyvinvointia, turvallisuutta ja oppimistuloksia.

Hyvinvoivassa oppilaitoksessa toimintaa ohjaa ihmisoikeusperustainen ajattelu.

Ihmisoikeusperustaisuudella tarkoitetaan ihmisoikeuksista kertomista, niihin kasvattamista ja toimimista ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia kunnioittavalla tavalla. Näin jokainen on osaltaan vastuussa tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen toimintakulttuurin luomisesta. Oppilaitoksen johto ja koulutuksen järjestäjä ovat vastuussa lakisääteisistä velvoitteista tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Oppilaitoksen johto on avainasemassa myös hyvän asenneilmapiirin muodostumisessa. Kunkin oppilaitoksen omien tarpeiden ja olosuhteiden mukaan laaditut tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat ovat välineitä ihmisoikeusperustaisen koulutuksen toteuttamiseksi. Suunnitelmien laatiminen on oppilaitokselle myös lakisääteinen velvollisuus.

Tämä opas on tarkoitettu erityisesti lukioille ja ammatillisille oppilaitoksille. Opas avaa oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön velvoitteita, tavoitteita ja mahdollisuuksia opiskelijalle, opetus- ja ohjaushenkilöstölle ja oppilaitoksen johdolle. Kantavana ajatuksena on, että sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus eivät synny itsestään, vaan ne luodaan oppilaitoksen rakenteilla ja toimintatavoilla. Opas tarjoaa esimerkkejä ja vinkkejä oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön kehittämiseksi. Tavoitteena on kannustaa lukijaa pohtimaan ja tunnistamaan arvoja ja asenteita, jotka vaikuttavat omaan toimintaan ja tapoihin.

Tämä opas tukee oppilaitoksia toisen asteen koulutuksen muutoksiin ja haasteisiin vastaamisessa. Syventävää tietoa ja hyödynnettävää lisämateriaalia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisestä on saatavilla monipuolisesti. Oppaan yhtenä tavoitteena onkin antaa vinkkejä ja linkkejä tähän aineistoon ja ohjata siten lukijaa löytämään uusia näkökulmia ja hyviä käytäntöjä sovellettavaksi lukijan omassa oppilaitoksessa.

Opas toteuttaa hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2016–2019) tavoitetta vahvistaa tasa-arvo-tietoisuutta ja -suunnittelua toisen asteen oppilaitoksissa. Opasta on kuitenkin laajennettu koskemaan sukupuolten tasa-arvon lisäksi myös yhdenvertaisuutta koska näiden asioiden käsitteleminen yhdessä on usein tarkoituksenmukaista. Oppaan laadintaan on osallistunut Opetushallituksen lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen asiantuntijoiden lisäksi asiantuntijoita yhdenvertaisuusvaltuutetulta, tasa-arvovaltuutetulta, oikeusministeriöstä ja sosiaali- ja terveysministeriöstä. Työn tueksi järjestettiin alkukesästä 2018 kuulemis- ja keskustelutilaisuuksia, joihin osallistui alan asiantuntijoita ja kansalaisjärjestöjen edustajia.

1 OPPILAITOS OSANA YHTEISKUNTAA

Yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset siitä, mitä pidetään yleisesti hyväksyttynä ja mitä ei, vaikuttavat myös oppilaitoksen toimintakulttuuriin. Toimintakulttuurin sisältämät käyttäytymismallit ja ajattelutavat puolestaan vaikuttavat siihen, miten oppilaitoksessa suhtaudutaan sen erilaisiin jäseniin. Tunnustamalla yhteisönsä moninaisuuden oppilaitos tukee niin opiskelijoiden kuin henkilökunnankin hyvinvointia.

Suomalaisen koulutusjärjestelmän lähtökohtana on tarjota yhdenvertaiset koulutusmahdollisuudet kaikille. Koulutusmahdollisuuksien tasa-arvo sisältää opiskelijoille yksilöllisesti tarjotun ohjauksen ja tuen, jotta jokaisella olisi mahdollisuus edetä omaan tavoitteeseensa. Koulutusjärjestelmässä ei ole rakenteellisia umpiperiä vaan eri koulutuspolkuja edeten voi saavuttaa haluamansa tavoitteen.

1.1 Oppilaitoksen toimintakulttuuri on hyvä tiedostaa

- Yhteisön moninaisuus on voimavara.
- Jokainen on yksilö.
- Sukupuolitietoinen opetus ohjaa ja kannustaa yksilöllisiin valintoihin.

Yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset vaikuttavat siihen, mitä yleisesti pidetään hyväksyttynä normaalina. Perinteisen ennakkoluulojen sävyttämän käsityksen mukaan kaikkien odotetaan vastaavan taustoiltaan ja ominaisuuksiltaan enemmistön taustoja ja ominaisuuksia. Yhteisön rajoja piirretään toiseuttamalla, eli sulkemalla ulos heidät, jotka poikkeavat yhteisön odotuksista.

Yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset eli normit heijastuvat myös oppilaitokseen. Oppilaitoksen toimintakulttuurissa ne voivat ilmetä virallisina sääntöinä ja sovittuina käytäntöinä tai epävirallisina ääneen lausumattomina tapoina ja odotuksina. Erityisesti epäviralliset normit ovat hankalia tunnistaa ja tunnustaa, koska niiden taustalla voi olla tietämättömyyttä, ennakkoluuloja ja pelkoa.

Oppilaitoksessa voi olla myös keskenään ristiriitaisia normeja. Oppilaitoksessa on saatettu linjata sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toimintaa ohjaaviksi arvoiksi, mutta ne eivät toteudu käytännössä, johtuen esimerkiksi konkreettisten toimintakäytäntöjen puutteista, totutuista työtavoista, asenteista tai siitä, että henkilöstö ei ole saanut tietoa ja koulutusta tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Ennakkoluulot voivat johtaa syrjintään ja häirintään oppilaitoksen arjessa. Henkilöstön lisäksi myös opiskelijoiden asenteet vaikuttavat. Esimerkiksi stereotyyppioista riippumattomiin oppiaine- ja ammattialavalintoihin saatetaan virallisella tasolla rohkaista, mutta käytännön ohjaustyössä ennakkoasenteet voivat silti vaikuttaa.

Oppilaitos voi toiminnallaan vaikuttaa siihen, että moninaisuus tunnustetaan ja huomioidaan myönteisesti. Tämän vuoksi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön lähtökohtana on oltava oppilaitoksen toimintakulttuurin tiedostaminen ja vallalla olevien normien kriittinen tarkastelu. Normikriittisyys tarkoittaa oppilaitoksessa vallalla olevien sääntöjen, ohjeiden ja tapojen arviointia, syrjivien rakenteiden tunnistamista ja pyrkimystä niiden muuttamiseen.

1.2 Moninaisuuden huomioiminen tukee hyvinvointia

Kaikissa oppilaitosyhteisöissä sekä opiskelijat että henkilökunta ovat identiteetiltään ja taustaltaan moninaisia oli kyse sitten alkuperästä, toimintakyvystä, kielestä, seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisusta, uskonnosta, vakauksesta, terveydentilasta, iästä tai perhetilanteesta.

Opiskelijoita ja oppilaitosyhteisön muita jäseniä on kohdeltava yksilöinä – ilman heidän taustansa koskevia oletuksia. Moninaisuuden huomioon ottaminen tarkoittaa, että ketään ei kategorisoida esimerkiksi hänen taustansa yhdistettävien stereotyypioiden kautta. Moninaisuudelle on tärkeää antaa tilaa kielenkäytössä, viestinnässä, visuaalisissa materiaaleissa ja tilaratkaisuissa sekä siinä, keitä esitetään asiantuntijoina. Yhteisönsä moninaisuuden tunnistamalla ja huomioimalla oppilaitos tukee jokaisen jäsenensä hyvinvointia, opiskelua ja työntekeä.

On helppo olettaa, että totuttu toimintatapa tai aikojen kuluessa kehittynyt toimintakulttuuri on neutraali ja oikeudenmukainen. Ihmisten toiminnalle on tyypillistä, että sitä ohjaavat oletukset siitä, mikä on tavallista ja mikä erilaista, mikä on sallittua ja mikä kiellettyä. Valta-normeista poikkeavat opiskelijat voivat joutua taistelemaan hyväksynnästä ja saattavat opintojensa aikana kärsiä esimerkiksi heikommista arvosanoista tai valinnan- ja etenemismahdollisuuksista.

Jos opiskelija kokee olevansa oppilaitoksessaan tai kurssillaan esimerkiksi ainoa maahanmuuttajataustainen tai ainoa sukupuolensa edustaja hän saattaa kokea joutuvansa ponnistelemaan erityisen paljon tullakseen hyväksytyksi joukon jäseneksi.

Kun ennako-oletuksia tunnistetaan ja käytäntöjä muutetaan, toiminnasta tulee yleensä kaikille paremmin sopivaa. Kenellekään ei ole haittaa siitä, että opetus järjestetään esteettömässä tilassa, oppimateriaaleissa on monenlaisten ihmisten kuvia tai että huomioidaan eri vakaumusten mukaiset ruokavaliot.

Toimintatavat ja tilaratkaisut on suunniteltava esteettömiksi ja saavutettaviksi sekä yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistäviksi riippumatta siitä, onko oppilaitoksessa vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisessä ei ole kyse vain yksittäistapauksissa tehtävistä poikkeuksista ja mukautuksista. Yhdenvertaisella ja kaikki tervetulleeksi toivottavalla toimintakulttuurilla on myönteinen vaikutus siihen, millaiseksi oppilaitos mielletään ja ketkä hakeutuvat sinne opiskelemaan tai töihin. Myönteinen toimintatapa välittyy opiskelijoiden kautta myös työelämään, kun opiskelijat siirtyvät työelämään.

Tunnista omat asenteesi

- Älä oletta. Jokainen opiskelija on yksilö.
- Anna opiskelijan itse määritellä itsensä.
- Huomioi kaikkia opiskelijoita ja huolehdi, että kaikkien ääni pääsee kuuluville.
- Ole kriittinen oppimateriaalien sisällön suhteen. Millaisia stereotypioita ne sisältävät tai mitkä näkökulmat/väestöryhmät jäävät näkymättömiksi?
- Luo kaikkia arvostavaa ilmapiiriä

1.3 Sukupuolitietoisuus purkaa vallitsevia käsityksiä

Sukupuolitietoinen opetus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa oppijassa. Sukupuolitietoisessa opetuksessa tunnistetaan sukupuolittavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä sekä kyseenalaistetaan ja puretaan niitä sukupuolten tasa-arvoa rakentaen. Sukupuolitietoisuuden tavoitteena on, etteivät opetuksen ja ohjauksen käytännöt luo tai ylläpidä opiskelijoiden jakoa erillisiin ryhmiin heidän sukupuolensa mukaan. Opiskelijoita ohjataan yksilöllisiin valintoihin vaikkapa jatkokoulutuksen tai työpaikkojen suhteen. Sukupuolten moninaisuuden tunnustaminen kuuluu olennaisesti sukupuolitietoiseen opetukseen ja ohjaukseen.

Suomessa on edelleen vallalla vahva kaksijakoinen (binäärinen) sukupuolikäsitys, jonka mukaan sukupuolia on kaksi – jokainen on joko mies tai nainen. Sukupuoli on kuitenkin moniulotteisempi. Tasa-arvolaki velvoittaa oppilaitoksen huomioimaan sukupuolen moninaisuuden kuten sen, että osa ihmisistä on muunsukupuolisia, transsukupuolisia, transvestiittejä tai intersukupuolisia.

Sukupuolinormi voi tarkoittaa tilanteesta riippuen esimerkiksi käsitystä tietyn sukupuolen paremmasta sopivuudesta johonkin asiaan, tehtävään tai asemaan. Sukupuolinormit voivat olla myös odotuksia ja oletuksia siitä, miltä eri sukupuolta olevien henkilöiden kuuluisi näyttää ja miten heidän pitäisi käyttäytyä. Vallalla olevat käsitykset voivat rajoittaa toimintaamme valinnoistamme riippumatta.

Myös oppilaitoksissa opiskelijat jaetaan edelleen usein naisiin ja miehiin, joille on tarjolla erilaisia toimintamahdollisuuksia. Heihin kohdistetaan erilaisia odotuksia, eikä rajojen ylittämisiä välttämättä sallita. Jäykät raja-aidat ja jaottelut sivuuttavat myös sukupuolen moninaisuuden. Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2015 tekemän kyselyn perusteella 46 % vastaajista koki, että heidän oppilaitoksessaan huomioitiin sukupuolen moninaisuus joko huonosti tai melko huonosti.

Transnuoret kokevat painostusta sukupuoli-odotusten mukaiseen käytökseen

Vuonna 2013 tehdyn kyselyn mukaan (Lehtonen 2014) transnuorista 30 % oli tyytymättömiä opiskelutilanteeseensa ja opintonsa keskeytti 34 %. Ei-heteronuorten osalta luvut olivat 19 % ja 23 %. Transnuorista 26 % kertoi opintojen keskeyttämisen johtuneen asenteista. Transvastaajat raportoivat myös kohdanneensa koulussa epäasiallista kohtelua, kiusaamista tai syrjintää ei-heteroseksuaalisia vastaajia useammin.

Selkeä enemmistö sekä ei-heteroseksuaalisista että transnuorista oli jättänyt kertomatta tai salannut seksuaalisuutensa tai sukupuoli-odotuksensa opettajilta ja oppilas- tai opiskelijahuollossa, koska oli pelännyt epäasiallista kohtelua. Suuri osa koki opettajien, kouluterveydenhoitajan ja koulukaverien painostaneen tai ohjanneen heitä käyttäytymään perinteisten sukupuoli-odotusten mukaisesti.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvan tai sukupuoltaan pohtivan opiskelijan hyvinvoinnille on tärkeää nähdä, että sukupuolen moninaisuus on luonnollinen ja tunnustettu osa oppilaitosyhteisöä. Myönteinen tuki omalle identiteetille vahvistaa itseluottamusta ja kantaa pitkälle tulevaisuuteen. Transihmisen itsensä ei tule joutua vasten tahtoaan valistajan rooliin. Opettajat ja muu henkilöstö voivat tutustua sukupuolen moninaisuuteen esimerkiksi verkosta löytyvien materiaalien avulla ja konsultoimalla Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskusta.

Lue lisää:

Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus – opas opettajalle

https://www.dropbox.com/s/iffkzu8f0ft73wx/Opas_kouluille_2016_NETTI.pdf?dl=0

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/>

Miten huomioida sukupuolen moninaisuus

- Kehitetään oppimisympäristöä turvallisemmaksi kaikkien sukupuolten kannalta.
- Käytetään sukupuolivähemmistöihin kuuluvien käyttämiä termejä.
- Kehitetään sukupuolen moninaisuuden käsittelyä opetuksessa ja oppimateriaaleissa.
- Puhutellaan opiskelijoita ja henkilöstöä ilman oletuksia sukupuolesta ja sillä nimellä, jota opiskelija toivoo itsestään käytettävän.
- Tarkistetaan, onko sukupuolittuneiden tilojen (esim. wc:t, pukuhuoneet) lisäksi käytettävissä myös sukupuolineutraaleja tiloja.
- Luodaan käytäntöjä, joilla ennaltaehkäistään sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää esimerkiksi opinto- ja uraohjauksessa, opiskelijavalinnoissa ja opintosuoritusten arvioinnissa.
- Varmistetaan riittävä asiantuntemus sukupuolen moninaisuudesta opiskelu- ja työhuollossa.
- Varmistetaan mahdollisuus muuttaa tutkintotodistusten nimi- ja sukupuoli-merkinnät jälkikäteen.
- Varmistetaan nimeä ja sukupuolta koskevien rekisterimerkintöjen muuttamisen mahdollisuus oppilaitoksen käyttämissä henkilörekistereissä ja tietovarannoissa.

Lähde: Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille (2015).

Lue lisää

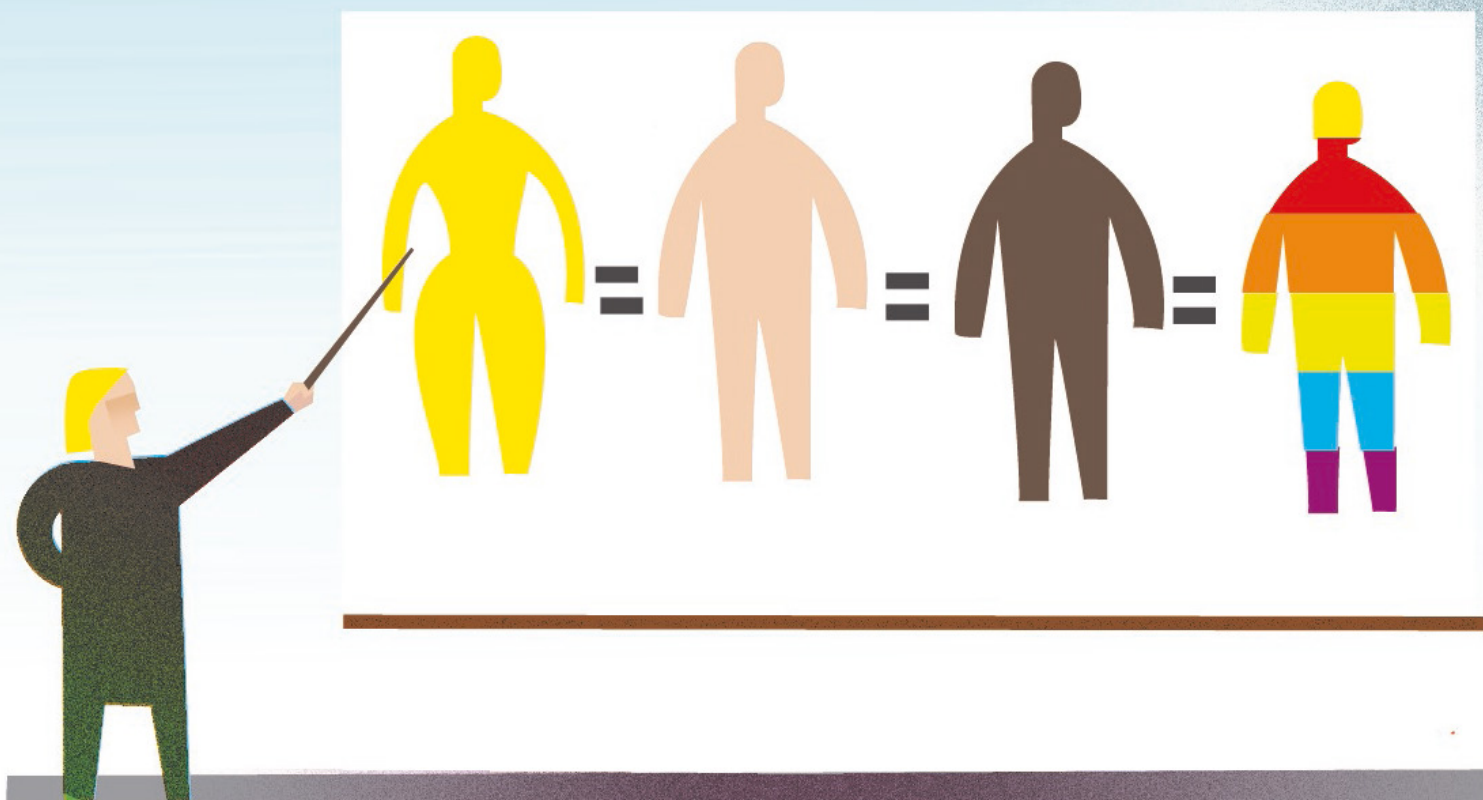
Pohdintaa normeista ja opastusta normikriittisyyteen:

Älä olet! – Normit nurin! (2013). Seta-julkaisu 22.

<http://suomi100-sateenkaarenavareissa.fi/wp-content/uploads/2017/05/AlaOletaNormitNurin.pdf>

Tietoa sukupuolinnormeista ja sukupuolitietoisesta opetuksesta Opetushallituksen sivuilla:

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnittelu-oppilaitoksissa>

2 TASA-ARVON JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMINEN

Sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämistä sekä syrjinnän torjumista koskevat kysymykset liittyvät oppilaitoksen arkeen ja toimintaan kaikilla tasoilla. Haasteita ovat esimerkiksi vähemmistöihin kuuluvien opiskelijoiden syrjintä ja häirintä sekä seksuaalinen häirintä, joka on sukupuolittunutta. Oppilaitoksen on puututtava syrjintään ja häirintään tehokkaasti.

2.1 Ennakkoluulojen kohtaaminen ehkäisee syrjintää

Perustuslaissa yhdenvertaisuuden periaate viittaa sekä syrjinnän kieltoon että ihmisten yhdenvertaisuuteen lain edessä. Yhdenvertaisuuslaki, tasa-arvolaki, työlainsäädäntö ja rikoslaki tarkentavat syrjinnän kieltoa eri elämänalueilla.

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan tai muista henkilökohtaisista ominaisuuksistaan. Vaikka kaikille annetaan samat oikeudet ja velvollisuudet, yhdenvertaisuus ei välttämättä käytännössä toteudu, ellei oteta huomioon, että henkilöt tulevat erilaisista lähtökohdista. Siksi voidaan tarvita mukautuksia ja muita erityisiä toimenpiteitä, jotta todellisuudessa kaikki voivat päästä muiden kanssa yhdenvertaiseen asemaan.

Syrjintä tarkoittaa henkilön tai ryhmän eriarvoista kohtelua tai eri asemaan asettamista ilman hyväksyttävää syytä. Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn vuoksi. Muu henkilöön liittyvä syy voi tarkoittaa tilanteesta riippuen esimerkiksi opiskelijan vähävaraisuutta, asuinpaikkaa tai oikeudellista asemaa esimerkiksi maksuhäiriöisenä, asevelvollisena tai ilman oleskelulupaa maassa oleskelevana. Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettu laki eli tasa-arvolaki puolestaan kieltää syrjinnän sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Sekä tasa-arvolain että yhdenvertaisuuslain kieltämä häirintä on myös yksi syrjinnän muoto.

Välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilöä kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan vertailukelpoisessa tilanteessa. Välillisellä syrjinnällä puolestaan tarkoitetaan muun muassa eri asemaan asettamista näennäisesti yhdenvertaisen säännön, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilö voi tosiasiallisesti joutua epäedulliseen asemaan. Esimerkiksi jokin sääntö voi näyttää sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta neutraalilta, mutta tosiasiassa sen vaikutuksesta eri sukupuolet ovat eriarvoisessa asemassa.

Syrjintä on kiellettyä riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Esimerkiksi opiskelijan asettaminen epäedulliseen asemaan sen takia, että hänellä on vammainen huoltaja, on syrjintää vammaisuuden perusteella, siitä huolimatta, että syrjityksi tullut henkilö ei itse ole vammainen. Teko voi olla syrjintäkiellon vastainen silloinkin, kun tekijä erehtyy esimerkiksi henkilön alkuperästä, sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautuneisuudesta.

Henkilö saattaa myös joutua syrjinnän kohteeksi monella eri perusteella. Esimerkiksi ulkomaalaistaustaisella, vammaisella naisella voi olla syrjintäkokemuksia hänen kaikkiin eri ominaisuuksiinsa ja sukupuoleensa liittyen. Silloin puhutaan moniperusteisesta syrjinnästä.

VÄHEMMISTÖÖN KUULUMINEN ALTISTAA SYRJINNÄLLE

Oppilaitoksella on velvollisuus toimia siten, ettei syrjintää tapahdu. Useat selvitykset osoittavat, että oppilaitoksissa kuitenkin tapahtuu syrjintää.

Jokainen voi joutua kohtaamaan syrjintää tai ennakkoluuloja jonkin häneen liittyvän ominaisuuden tai sukupuolensa perusteella. Syrjinnälle erityisen alttiita ovat kuitenkin henkilöt, jotka kuuluvat ryhmiin, joihin kohdistuu negatiivisia stereotypioita ja ennakkoluuloja tai he ovat yhteiskunnan rakenteellisista syistä muita huonommassa asemassa. Eri vähemmistöryhmien erityiskysymysten tunteminen voi auttaa tunnistamaan epäkohtia ja siten ennaltaehkäisemään syrjintää.

Syrjintä koulutuksessa -tutkimuksen (2015) kyselyssä syrjintää opetustilanteissa oli havainnut noin joka kymmenes vastaaja. Ammatillisissa oppilaitoksissa sitä oli havainnut 13 % ja lukioissa 5 % vastaajista. Syrjintä saattoi ilmetä esimerkiksi opetus- ja ohjaushenkilöstön puutteellisina valmiuksina tukea maahanmuuttajataustaisia tai vammaisia opiskelijoita erityisjärjestelyillä tai opetusmenetelmillä.

Vuonna 2017 julkaistun *Amisbarometrin* mukaan ammattikoulun vieraskielisistä (kotikielinen muu kuin suomi tai ruotsi) opiskelijoista 24 % oli kokenut tullessaan syrjityksi etnisen tai kulttuurisen taustansa takia.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) vuoden 2017 kouluterveyskyselyn mukaan seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla, erityisesti pojilla, oli heteronuoria yleisemmin kokemuksia kiusaamisesta, uhkailusta ja väkivallasta. Lukioissa 29 % kyselyyn vastanneista seksuaalivähemmistöihin kuuluvista pojista on kokenut syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla, kun heteropojista 9 % on kokenut vastaavaa. Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista seksuaalivähemmistöihin kuuluvista pojista syrjivää kiusaamista oli kokenut 32 %.

OPETUS- JA OHJAUSHENKILÖSTÖN TOIMINNALLA ERITYINEN MERKITYS

Parhaimmillaan opettaja tai opinto-ohjaaja tukee yhdenvertaisen ja jokaista opiskelijaa kunnioittavan ilmapiirin syntymistä.

Jokaisella on stereotyyppisiä asenteita ja käsityksiä. Myös opetus- ja ohjaushenkilöstön on tärkeää pohtia, millaisia asenteita ja stereotypioita heillä itsellään on, ja miten ne mahdollisesti vaikuttavat suhtautumisessa opiskelijoihin. Esimerkiksi vuonna 2015 laaditun *Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin* -selvityksen mukaan syrjintäkokemukset ovat tuntuneet erityisen vakavilta silloin, kun nimenomaan opettaja on tavalla tai toisella syrjinyt opiskelijaa tai jättänyt puuttumatta tämän kohtaamaan syrjintään. Opettajien harjoittama syrjintä ilmeni useimmiten väheksyntänä koko romaniyhteisöä, opiskelijan henkilöä tai hänen oppimistaan kohtaan tyyliin ”... ei sinusta kuitenkaan mitään tule”. Asenne on vaikuttanut usein syvästi opiskelijan itsetuntoon ja opiskelumotivaatioon. Kaikkien on opetus- ja ohjaustehtävissä toimittava siten, että ketään ei syrjitä.

SYRJINNÄLLÄ VOI OLLA VAKAVIA SEURAUKSIA

Syrjinnässä on kyse poissulkemisesta ja vallankäytöstä, ja se välittää viestin uhrin erilaisuudesta ja huonompiarvoisuudesta. Syrjintä ja häirintä aiheuttavat nuorille monenlaisia fyysisiä ja psyykkisiä ongelmia sekä vaikeuttavat opiskelua.

Koska syrjintä on luonteeltaan nöyryyttävää, uhri usein toivoo pääsevänsä syrjintäkokeuksista yli niin nopeasti kuin mahdollista, ja saattaa sen vuoksi jättää myös ilmoittamatta tapahtuneesta. Ilmoittamatta jättämiseen on myös useita muita syitä. Syrjintää kokenut ei välttämättä tiedä oikeuksistaan tai luota siihen, että asian eteenpäin vieminen auttaa. On tärkeää, että kaikilla opiskeluyhteisössä on tiedossa, miten kokemastaan tai havaitsemastaan syrjinnästä voi ilmoittaa, ja mitä ilmoittamisen jälkeen tapahtuu.

Syrjintä ei kuitenkaan aina ilmene yksittäisinä tekoina ja tapahtumina, vaan se voi olla välillistä tai rakenteellista. Silloin syrjinnän uhri ei välttämättä edes tiedosta tulleen syrjityksi. Syrjiä voi myös niin, ettei ole tarkoittanut syrjiä ketään.

Syrjinnästä vapaa alue!

Syrjinnästä vapaa alue -kampanja on kaikenlaisen syrjinnän, kiusaamisen ja häirinnän vastainen tiedotuskampanja, jonka avulla organisaatiot ja työyhteisöt tuovat julki sitoutumisensa syrjimättömyyden periaatteeseen.

Oppilaitos voi julistautua syrjinnästä vapaaksi alueeksi, jolloin se sitoutuu

- puuttumaan syrjintään, häirintään ja kiusaamiseen
- edistämään ihmisten yhdenvertaisuutta.

Tietoa kampanjasta ja siihen osallistumisesta:
<https://yhdenvertaisuus.fi/syrjinnastavapaa.fi>

Lue lisää

Tietoa syrjinnästä tasa-arvovaltuutetun sivuilla:
www.tasa-arvo.fi/mika-on-syrjintaa

Tietoa syrjinnästä yhdenvertaisuusvaltuutetun sivuilla:
www.syrjinta.fi/web/fi/

Oikeusministeriön Yhdenvertaisuus.fi-sivusto:
<https://yhdenvertaisuus.fi/etusivu>

2.2 Häirintä heikentää opiskeluympäristön turvallisuutta

- Onko oppilaitoksessanne tullut esille häirintätapauksia?
- Onko oppilaitoksellanne selkeä häirintää koskeva ohjeistus? Onko siitä tiedotettu tarpeeksi?

Jokaisella opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Turvallisessa opiskelu-ympäristössä ei tarvitse pelätä häirinnän kohteeksi joutumista. Häirinnän kohteeksi joutumisesta saattaa seurata terveysoireita, keskittymisvaikeuksia, vaikeuksia opinnoissa, opintojen keskeytystä, sosiaalisia ongelmia, masentuneisuutta, unettomuutta tai päihteiden käyttöä. Siksi on tärkeää, että häirinnän kohteeksi joutunut tai häirintää havainnut opiskelija osaa kääntyä henkilökunnan puoleen ja että häirintään puututaan asianmukaisesti.

Tasa-arvolaki kieltää seksuaalisen häirinnän ja häirinnän sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Yhdenvertaisuuslaki puolestaan kieltää häirinnän iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lisäksi uudessa lukiolaissa täsmennetään lukioden velvollisuutta suojata opiskelijaa kiusaamiselta, väkivallalta ja häirinnältä. Laki tarkoittaa opiskelijan velvollisuutta käyttäytyä muita kiusaamatta ja välttää toimintaa, joka voi vaarantaa muiden opiskelijoiden, oppilaitosyhteisön tai opiskelu-ympäristön turvallisuutta tai terveyttä. Myös ammatillisessa koulutuksessa opiskelijalla on lain takaama oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Turvallisuus koskee kaikkia oppimis-ympäristöjä, myös kun opitaan käytännön työtehtävissä työpaikoilla.

HÄIRINNÄN ILMENEMISMUODOT

Häirinnästä on kyse silloin, kun teoilla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Häirintä on yksi syrjinnän muoto. Häirintä voi olla tarkoituk-sellista, mutta häirintään voi syyllistyä, vaikkei tarkoittaisi pahaa. Kyseessä on ei-toivottu huomio, joka ei kunnioita toisen rajoja. Häirinnälle on tyypillistä sen toistuvuus, jolloin ahdis-tava ilmapiiri on jatkuvasti läsnä häirinnän kohteeksi joutuvan arjessa. Kuitenkin myös yksit-täinen teko voi olla häirintää.

Häirinnäksi katsottava käytös tai teko voi olla hyvin monenlaista. Kyse voi olla puheesta, sähköpostiviestistä, ilmeistä, eleistä tai epäasiallisen aineiston esille laittamisesta tai muun-laisesta viestinnästä. Oppilaitoksissa esiintyvä kiusaaminen voi myös täyttää häirinnän tun-nusmerkit, jos kiusaaminen perustuu johonkin laissa mainittuun syrjintäperusteeseen.

Sukupuoleen perustuva häirintä on ei-toivottua käytöstä, joka liittyy sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun. Sukupuoleen perustuva häirintä voi olla esimerkiksi

- halventavaa puhetta tietystä sukupuolesta
- sukupuolivähemmistöön kuuluvan leimaamista tai
- toisen ihmisen väheksyntää tai nöyryyttämistä sukupuolen perusteella.

Seksuaalinen häirintä puolestaan on ei-toivottua käytöstä, jolla loukataan toisen koskemattomuutta. Seksuaalinen häirintä voi olla esimerkiksi

- vihjailevia eleitä tai ilmeitä
- härskiä puhetta, nimittelyä tai kaksimielisiä vitsejä
- vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevia huomautuksia
- pornograafisen aineiston esille asettamista
- seksuaalisesti värittyneitä yhteydenottoja tai toimintaa sosiaalisessa mediassa
- fyysistä koskettelua, seksuaalisväritteisiä ehdotuksia tai vaatimuksia
- seksuaalista väkivaltaa.

Yhdenvertaisuuslain kieltämää häirintää voivat olla esimerkiksi rasistinen nimittely tai homottelu. Häirintä voi liittyä myös esimerkiksi kieleen, ikään, seksuaaliseen suuntautumiseen, uskontoon tai toimintakykyyn.

Opiskelijan kansalaisuuden haukkuminen oli häirintää

Yhdenvertaisuusvaltuutettu neuvotteli vuonna 2017 sovinnon asiassa, joka koski opettajan opiskelijaan kohdistamaa häirintää kansalaisuuden perusteella. Opettaja oli haukkunut virolaisia henkilöitä epäasiallisesti muiden opiskelijoiden kuullen. Sovinnon tuloksena oppilaitos pyysi anteeksi syrjityltä opiskelijalta ja maksoi hänelle 2 000 euron hyvityksen syrjinnästä.

KUKA KOKEE HÄIRINTÄÄ JA KUKA SYLLISTYY SIIHEN?

Häirintä voi kohdistua kehen tahansa. Fyysinen seksuaalinen häirintä kohdistuu usein tyttöihin ja nuoriin naisiin. Naiset kokevat myös miehiä enemmän vartalon muotojen arviointia ja seksuaalimoraalin kyseenalaistamista. Myös ulkomaista syntyperää olevien, toimintarajoitteisten, homo-, lesbo-, bi- ja transnuorten kokema häirintä ja kiusaaminen ovat muita nuoria yleisempää. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat eniten häirintää juuri oppilaitoksissa.

Vähemmistöön kuuluvilla opiskelijoilla seksuaalisen häirinnän kokemukset voivat kietoutua yhteen muiden häirintä- ja syrjintäkokemusten kanssa. Aina ei ole yksiselitteistä, mihin opiskelijan ominaisuuteen häirintä ensisijaisesti liittyy.

Seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän kohdalla häirinnän tekijä on usein eri sukupuolta kuin kohde. Tekijä tai kohde voi kuitenkin olla kuka vain – opiskelija, opetus- ja ohjaushenkilöstöön tai oppilaitoksen muuhun henkilökuntaan kuuluva. Häirintään syyllistyvä ja häirinnän kohde ovat usein toisilleen tuttuja.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2017 kouluterveyskyselyn tulokset ovat huolestuttavia nuorten kokeman häirinnän ja syrjinnän osalta. Syrjivää kiusaamista ulkonäön, sukupuolen, ihonvärin tai kielen, vammaisuuden, perheen tai uskonnon vuoksi koulussa tai vapaa-ajalla oli kokenut 12 % lukiolaisista ja 13 % ammattiin opiskelevista. Seksuaalista häirintää puolestaan oli kokenut lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten miesopiskelijoista 8 % ja naisopiskelijoista 30 % edeltävän vuoden aikana.

Merkittävä osa naisten kokemasta seksuaalisesta häirinnästä tapahtuu sosiaalisessa mediassa. Osa tästä voi tapahtua myös koulupäivän aikana.

Vuonna 2017 toteutetun *Amisbarometrin* mukaan ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista vieraskielisistä opiskelijoista 16 %, ruotsinkielisistä 9 % ja suomenkielisistä 3 % oli kokenut seksuaalista häirintää.

MIKSI HÄIRINTÄÄ KOKENUT EI KERRO ASIASTA?

Häirintä voi olla hämmäntävä kokemus. Häirinnän kohteeksi joutunut saattaa kokea syyllisyyttä ja häpeää, eikä hän siksi välttämättä osaa tai uskalla kertoa kokemastaan. Syitä voi olla esimerkiksi

- ei tiedä oikeuksistaan
- pelko oman tilanteen pahentumisesta tai kostosta
- häiritsijän uhkaileva tai hyvittelevä käytös
- pelko leimautumisesta kantelijaksi tai uhriksi
- ohittaminen – olettaen, että häirintä loppuu, jos sen jättää huomioimatta
- voimattomuus – kokemus, että mikään ei riitä lopettamaan häirintää
- kokemus siitä, että kertominen ei johda mihinkään
- itsensä syyttäminen
- oman kokemuksen epäileminen
- halu lopettaa häirintä muuttamalla omaa käytöstä tai pukeutumista
- pelko, että esimerkiksi henkilön seksuaalinen suuntautuminen paljastuu.

Esimerkiksi miesopiskelija saattaa jättää kertomatta kokemastaan häirinnästä sen vuoksi, että hän olettaa muiden ajattelevan stereotyyppisesti miesten pitävän kaikesta seksuaalisväritteisestä huomiosta, jota he naisilta saavat. Syrjintää kokenut ei välttämättä esimerkiksi tiedä oikeuksistaan.

Tärkeintä on saada häirintä loppumaan. Häirintään on kuitenkin vaikea puuttua, jos häirintätilanteita ei tuoda oppilaitoksen tietoon. On tärkeää, että kaikilla opiskeluyhteisössä on tiedossa, miten syrjinnästä voi ilmoittaa, ja mitä ilmoittamisen jälkeen tapahtuu.

HÄIRINTÄ EI OLE KOSKAAN SEN KOHTEEN SYYTÄ

Häirinnästä keskusteltaessa huomio siirtyy usein häirinnän kohteeseen. Tätä saatetaan syyttää provosoinnista, vääränlaisesta pukeutumisesta, kiltteydestä tai puolustautumattomuudesta tai siitä, että hän piti puoliaan. On kuitenkin muistettava, että häirintä ei ole koskaan sen kohteeksi joutuvan syytä.

OPPILAITOKSELLA ON VASTUU PUUTTUA HÄIRINTÄÄN JA ENNALTAEHKÄISTÄ SITÄ

Opiskelijalla on laissa määritelty oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Oppilaitoksella on tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain mukaan velvollisuus ennaltaehkäistä ja puuttua oppilaitoksessa esiintyvään häirintään.

Oppilaitoksen vastuu yksittäisessä häirintätapauksessa alkaa, kun häirintä on saatettu sen edustajan tietoon. Oppilaitos on silloin velvollinen ryhtymään toimenpiteisiin häirinnän poistamiseksi. Oppilaitos voi joutua vastuuseen, mikäli sen katsotaan laiminlyöneen velvollisuutensa ryhtyä toimiin häirinnän poistamiseksi. Jos oppilaitoksen edustaja, esimerkiksi opettaja, syyllistyy työroolissaan häirintään, oppilaitos on aina vastuussa.

Häirinnän kohteeksi joutunut voi vaatia käräjäoikeudessa oppilaitokselta hyvitystä syrjinnästä, jos oppilaitos on syyllistynyt häirintään tai laiminlyönyt velvollisuutensa ryhtyä toimiin häirinnän poistamiseksi. Häirintään syyllistynyt henkilö saattaa puolestaan itse joutua rikoslain ja vahingonkorvauslain mukaiseen vastuuseen.

Jos seksuaalinen häirintä sisältää fyysisen koskemattomuuden tahallisen loukkauksen, asiassa voidaan soveltaa myös rikoslain pahoinpitely- tai seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä. Rikoslaissa on kriminalisoitu myös fyysinen seksuaalinen ahdistelu. Kansanryhmään kohdistuva solvaava tai panetteleva julkinen toiminta puolestaan voi tulla rangaistavaksi rikosnimikkeellä kiihottaminen kansanryhmää vastaan.

Oppilaitoksella on myös vastuu häirinnän ennaltaehkäisyssä. Oppilaitoksella tulee olla selkeä häirintää koskeva ohjeistus. Ohjeistuksesta pitää ilmetä

- mitä häirintä on
- mitkä sen eri ilmenemismuodot ovat
- mitä häirinnän kohteeksi joutunut voi tehdä
- kenen puoleen hän voi kääntyä ja
- miten oppilaitoksen henkilökunnan pitää tilanteessa toimia.

Oppilaitoksen on tasa-arvosuunnitelmassaan kiinnitettävä erityistä huomiota seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Opiskelijoita on myös rohkaistava osallistumaan ja vaikuttamaan oman oppilaitosyhteisönsä hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämiseen osana yhteisöllistä opiskeluhuoltoa.

Koulutuksen järjestäjän tehtävänä puolestaan on oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä niihin puuttumiseksi. Koulutuksen järjestäjän on myös huolehdittava suunnitelman noudattamisesta ja toteutumisesta.

Oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävän tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laadinnan yhteydessä on mahdollista valita, yhdistetäänkö häirintää koskeva ohjeistus yhdistettyyn tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaan tai suunnitelmaan opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Lukion opetussuunnitelman perusteissa edellytetään, että häirintä on käsitelty suunnitelmassa opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä.

Ratkaisevaa häirinnän poistamisen ja ennaltaehkäisyn kannalta on se, miten muut kuin häirintään syyllistynyt ja häirinnän kohteeksi joutuva reagoivat häirintään. Tasa-arvoisessa ja yhdenvertaisessa oppilaitoksessa vallitsee toimintakulttuuri, jossa häirinnän sivustaseuraa- jia ei ole, vaan jokainen henkilökunnan jäsen ja opiskelija osaa ja uskaltaa puuttua häirintään ja puolustaa sen kohteeksi joutunutta. Väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisy sekä siihen puuttuminen kuuluu kaikille.

On tärkeää, että selvitetään myös häirinnän taustalla olevia syitä ja puututaan niihin, ja että häiritsijää tuetaan irti tämänkaltaisesta käyttäytymisestä.

HÄIRINTÄÄN PUUTTUMISTA ON TARVE KEHITTÄÄ

Opetushallitus julkaisi vuonna 2018 seksuaalista häirintää koskevan oppaan. Ensisijaisesti perusopetukseen ja toisen asteen oppilaitosten työn tueksi laadittu *Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa* sisältää toiminta- ja menettelyohjeita häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja häirintään puuttumiseksi.

Tarkempi seksuaalista häirintää koskeva ohjeistus koettiin tarpeelliseksi, koska julkisuu- dessa esillä olleet häirintätapaukset sekä kouluterveyskyselyn tulokset paljastavat, että sek- suaalista häirintää tapahtuu oppilaitoksissa liian paljon ja että esiin tullessiin tilanteisiin ei ole aina osattu puuttua asianmukaisesti.

Esimerkiksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ja Opetushallituksen terveydenedistämis- aktiivisuuteen (TEA) liittyvästä tiedonkeruusta selviää, että lukuvuonna 2016–2017 ammatilli- sista oppilaitoksista 18 % ja lukioista 21 % ei ollut kirjattua käytäntöä seksuaalisen häirinnän tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi. Tätä kuvaa myös vuoden 2017 kouluterveyskyselyn tulos, jonka mukaan 23 % lukiolaisista ja 22 % ammattiin opiskelevista seksuaalista häirintää tai väkivaltaa kokeneista kokivat, etteivät saaneet tarvitsemaansa tukea koulun henkilöstöltä.

HÄIRINTÄYHDYSHENKILÖT TUKEVAT JA NEUVOVAT

Oppilaitoksen on hyvä nimetä erityinen häirintäyhdyshenkilö, jonka tehtävänä on tarjota neu- vontaa ja tukea häirintää, ahdistelua, kiusaamista, syrjintää tai muuta epäasiallista kohtelua kohdanneille opiskelijoille.

Häirintäyhdyshenkilöön voi olla yhteydessä, vaikkei olisi itse häirinnän kohteena, mutta on nähnyt häirintää tai haluaa keskustella siitä. Häirintäyhdyshenkilöt käsittelevät jokai- sen tapauksen luottamuksellisesti, eikä minkäänlaisiin jatkotoimenpiteisiin ryhdytä ilman asianomaisen suostumusta. Häirintäyhdyshenkilöt ovat vaitiolovelvollisia.

Siinäkin tilanteessa, että oppilaitoksella on nimetty häirintäyhdyshenkilö, on häirinnän koh- teeksi joutuneella oltava mahdollisuus kääntyä kenen tahansa turvalliseksi kokemansa hen- kilökunnan edustajan puoleen. Siksi on tärkeää, että jokainen oppilaitosyhteisöön kuuluva on tietoinen häirinnästä ilmiönä, tunnistaa sen esiintymismuodot ja osaa toimia asianmukaisesti tiedon saatuaan.

Lue lisää

Ei meidän koulussa, tasa-arvoaltuutetun oppimateriaali seksuaalista häirintää vastaan.
www.eimeidankoulussa.fi/opettajalle/

VIHAPUHE AIHEUTTAA TURVATTOMUUTTA

Häirinnän eri muodot linkittyvät läheisesti vihapuheeseen. Vihapuhe vaikuttaa sen kohteen turvallisuuden tunteeseen, psyykkiseen terveyteen ja viranomaisluottamukseen saaden vihapuheen kohteena olevan välttelemään tietyillä paikoilla liikkumista.

Vihapuheen käsitettä ei käytetä tai määritellä lainsäädännössä. Se käsittää kaikki ilmaisun muodot, jotka levittävät, yllyttävät, edistävät tai oikeuttavat etnistä vihaa, ulkomaalaisvastaisuutta, antisemitismia tai muuta vihaa, joka pohjaa suvaitsemattomuuteen. Vihapuhe voi olla rikoslain mukainen rikos, kiellettyä syrjintää tai muuten yleisesti haitallista ilmaisua. Sananvapaus ei suojaakaan ilmaisuja, jotka loukkaavat toisten perusoikeuksia tai ihmisarvoa.

Vihapuhe myös rajoittaa moniäänistä, demokraattista keskustelua. Tämä koskee erityisesti naisten ja tyttöjen sekä vähemmistöjen oikeutta osallistua julkiseen keskusteluun.

Vihapuhe kohdistuu Suomessa erityisen paljon naisiin, maahanmuuttajiin ja eri vähemmistöihin, joten sen ehkäiseminen parantaa näiden ryhmien asemaa ja ihmisoikeuksia maassamme.

Häirinnän ja vihapuheen ennaltaehkäisemiseen ja niihin puuttumiseen liittyvien toimenpiteiden tulee näkyä myös oppilaitoksen arjessa. Tämä vaatii aktiivisuuden ja tietoisuuden lisäämistä sekä rohkeutta puuttua asiaan. Ihmisoikeuskasvatus ja yhdenvertaisuustyö ovat välineitä vihapuheen ehkäisemiseksi.

Nuoret kohtaavat vihapuhetta erityisesti internetin keskustelupalstoilla ja sosiaalisessa mediassa. Syksyllä 2016 julkaistussa *SoMe ja nuoret 2016* -tutkimuksessa yli 70 % kyselyyn vastanneista 13–29-vuotiaista nuorista toivoi, että joko koulussa tai kotona opetettaisiin, miten sosiaalista mediaa käytetään turvallisesti.

Vihapuheen kohteeksi joutumisesta ilmoitetaan harvoin. Ilmoituksen tehneistä 16 % oli tehnyt sen opettajalle, rehtorille tai muulle henkilöstölle. On tärkeää hoitaa tilanne siten, että nuori kokee, että ilmoitukseen suhtaudutaan vakavasti. Ilmoituksen tekeminen vaatii rohkeutta. Saman selvityksen mukaan 10 % vihapuheen ja häirinnän tekijöistä oli opettajia tai muita opetus- tai ohjaushenkilöstöön kuuluvia.

Vuorovaikutus arjessa liittyy toisaalta kasvokkain oppilaitoksessa ja toisaalta verkossa tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Siten nuorten voi olla vaikea määritellä, milloin kyse on oppilaitoksessa tapahtuvasta ja milloin opintojen ulkopuolella tapahtuvasta vihapuheesta.

Lue lisää

#EmmeVaikene, Mitä on vihapuhe ja miten se liittyy sukupuoleen? (2017) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, sosiaali- ja terveysministeriö, Pohjoismaiden ministerineuvosto.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135444/URN_ISBN_978-952-302-940-8.pdf?sequence=1

Koulukinon materiaalia vihapuheesta ja sananvapaudesta:
<http://www.koulukino.fi/disinformatio-vihapuhe-ja-mediakasvatuksen-keinot-tyokalu-ja-teemojen-kasittelyyn/tehtava-vihapuheen-tunnistaminen>

Merkityksellinen Suomessa -toimintaohjelma: Ohjelma vihapuheen ja rasismien estämiseksi ja yhteiskunnallisen osallisuuden edistämiseksi (2016) opetus- ja kulttuuriministeriö.
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75103>

Nuorten Ei vihapuheelle -liikkeen sivustolla ajankohtaista tietoa vihapuheesta:
<http://eivihapuheelle.fi>

Rakentavaa vuorovaikutusta, Opas demokraattisen osallisuuden vahvistamiseen, vihapuheen ja väkivaltaisen radikalismien ennaltaehkäisyyn (2017) oppaat ja käsikirjat 2017:1a, Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/rakentavaa-vuorovaikutusta>

Someturva-sivusto, oikeuspalvelua vihapuhetta kohdanneelle:
<https://www.someturva.fi>

Vihapuheesta dialogiin, Koulutusmateriaali vihapuhetta käsitteleville oppitunneille (2017) Plan International Suomi.
http://www.gloaalikoulu.net/wp-content/uploads/2017/09/Plan_Vihapuhe_koulutusmateriaali_34s.pdf

3 TASA-ARVO JA YHDENVERTAISUUS OPPILAITOKSEN ARJESSA

Osallisuus, esteettömyys ja saavutettavuus sekä opiskelijahuollon toimivuus ovat osa-alueita, jotka tukevat tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista oppilaitoksen arjessa. Vahvistamalla opiskelijoiden yhteenkuuluvuutta oppilaitosyhteisöön, huolehtimalla heidän fyysisistä ja psyykkisistä toimintaedellytyksistä ja tarjoamalla yksilöllisesti riittävästi tukea luodaan perusta sujuvalle ja mielekkäälle opiskelulle. Myönteistä toimintakulttuuria edistään myös lisäämällä opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksia oppilaitoksen kehittämiseen.

3.1 Osallisuus on hyvinvoinnin ja oppimisen perusta

- Millainen ilmapiiri oppilaitoksessanne on?
- Millaisilla toimilla voidaan tukea esimerkiksi vammaisten ja toimintarajoitteisten opiskelijoiden kiinnittymistä paremmin oppilaitosyhteisöön?
- Miten kaikki opiskelijat pääsevät halutessaan vaikuttamaan oppilaitoksen toimintaan ja sen kehittämiseen?
- Henkilökunnan jokaisella jäsenellä on tärkeä rooli osallisuuden kokemuksen luomisessa.

Osallisuus on laaja käsite, jolla on myös oppilaitoksessa erilaisia merkityksiä. Opiskelun kannalta keskeisiä tasoja ovat yhteisöllisen osallisuuden taso sekä aktiivisen toimijuuden taso. Nämä molemmat linkittyvät monin tavoin myös oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöhön.

YHTEISÖLLINEN OSALLISUUS LUO POHJAN TASA-ARVON JA YHDENVERTAISUUDEN TOTEUTUMISELLE

Yhteisöllisen osallisuuden kokemus syntyy hyvästä vuorovaikutuksesta, luottamuksesta ja turvallisuuden kokemuksesta. Opiskelijan on koettava, että häntä kuullaan, hänen tarpeensa otetaan huomioon ja että hän voi olla osa yhteisöä omana itsenään ilman pelkoa syrjinnästä. Näin yhteenkuuluvuuden tunne vahvistuu, mikä puolestaan lisää opiskelumotivaatiota ja halua osallistua oppilaitoksen muuhun yhteiseen toimintaan.

Erityisesti oppilaitoksen johdon pitää tiedostaa, että osallisuuden toteutuminen ei ole itsensä selvää vähemmistötaustaisten opiskelijoiden arjessa. Häirinnän, syrjinnän ja ulossuljetuksi jäämisen kokemukset heikentävät yhteisöön kuulumista.

THL:n vuonna 2017 toteuttaman kouluterveyskyselyn mukaan luokkayhteisöön kiinnittyminen ei toteudu yhdenvertaisesti, vaan opiskelijan tausta on yhteydessä siihen, kokeeko tämä olevansa tärkeä osa ryhmää. Esimerkiksi toimintarajoitteiset opiskelijat kiinnittyvät keskimääräistä heikommin luokkayhteisöön lukiossa. Myös ulkomaalaistaustaiset opiskelijat kokivat keskimääräistä harvemmin olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä.

Määrätietoisella ja suunnitelmallisella tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöllä osallisuuden toteutumiseen liittyvät ongelmat voidaan tunnistaa, ja niihin voidaan etsiä yhdessä ratkaisuja. Kaikessa toimintojen ja rakenteiden kehittämisessä on tärkeitä huomioida opiskelijoiden taustojen ja tarpeiden monimuotoisuus.

HYVÄ HENKILÖSTÖJOHTAMINEN VAHVISTAA OSALLISUUTTA

Oppilaitoksen johdon tehtävänä on luoda yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja osallisuutta tukeva ilmapiiri. Innostuneisuus säilyy hyvin johdetussa työyhteisössä, jossa vaalitaan keskinäistä luottamusta, ammatillista jakamista sekä annetaan tilaa ja mahdollisuuksia ammatilliselle kehitymiselle. Työyhteisön hyvä ilmapiiri heijastuu suoraan opiskelijoiden suuntaan. Myös henkilöstön monimuotoisuus tukee osallisuutta, sillä se tarjoaa eri taustaisille opiskelijoille samaistumisen mahdollisuuksia sekä kokemusta kuulumisesta oppilaitosyhteisöön.

Opetus- ja ohjaushenkilöstö, joka kohtaa opiskelijat tasavertaisesti, on arjen yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja osallisuuden toteutumisen kannalta tärkeä. Opiskelijat ja heidän tarpeensa tuntevaa henkilöstöä on helppo lähestyä.

OSALLISUUS TASA-ARVO- JA YHDENVERTAISUUSTYÖSSÄ

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön lähtökohta on se, että kaikkien oppilaitoksessa toimivien on tärkeää olla siinä osallisina. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön tavoitteena on luoda organisaatiosta parempi kaikille jäsenilleen, joten heidän näkemystensä ja kokemustensa kartoittaminen niin nykytilasta kuin tavoitetilastakin on ensiarvoisen tärkeää. Panostus yhteisöllisen osallisuuden toteutumiseen tukee siis samalla sekä onnistunutta tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä että tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista.

OMIEN OPINTOJEN HALLINTA ON TÄRKEÄ OSA OSALLISUUTTA

Osallisuudella tarkoitetaan myös kokemusta aktiivisesta toimijuudesta. Oppilaitoksessa se tarkoittaa opiskelijoiden taitoa ja valmiuksia ottaa vastuuta omasta opiskelustaan. Opiskelu edellyttää tänä päivänä yhä suurempaa itseohjautuvuutta, mikä voi aiheuttaa riskejä tiettyjen opiskelijaryhmien kohdalla ja sen vuoksi sitä on tärkeää tarkastella yhdenvertaisuusnäkökulmasta.

Suurimmalla osalla opiskelijoista osallisuuden kokemus on hyvällä tasolla. Osallisuuden ongelmat kasaantuvat usein tietyille opiskelijaryhmille, ja aiheuttavat heille merkittävää haittaa opiskelujen etenemiselle.

Vuonna 2018 julkaistussa *Osallisena opinnoissa* -selvityksessä tarkasteltiin ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden näkemyksiä osallisuudesta etenkin omien opintojen hallinnan ja itseä koskevien päätösten tekemisen näkökulmasta. Kyselyn perusteella osallisuuden esteet näyttävät linkittyvän usein ilmapiiritekijöihin ja opetukseen, esimerkiksi kannustuksen puutteeseen tai käytettyihin opetusmenetelmiin.

Erityisesti vieraskielisillä ja ulkomaalaistaustaisilla opiskelijoilla oli muita opiskelijoita heikommat kokemukset opetus- ja ohjaushenkilöstön kyvystä tai halusta huomioida heidät yksilöinä sekä muihin opiskelijoihin verrattuna yleisemmät syrjinnän ja rasismien kokemukset. Samansuuntaisia kokemuksia oli myös muilla opiskelijaryhmillä, esimerkiksi vammaisilla ja toimintarajoitteisilla opiskelijoilla.

Opiskelijoiden osallisuudelle on keskeistä, että tietoa eri opintopoluista tarjotaan tasapuolisesti ja syrjimättömästi. Vaihtoehtojen ratkaisujen etsimisen ei pitäisi käynnistyä vasta sitten, kun opiskelija on itse aktiivinen asian suhteen.

Ammatillisessa koulutuksessa opiskelija osallistetaan omia opintojaan koskevaan päätöksentekoon henkilökohtaistamiskeskustelussa, jossa yhdessä opiskelijan kanssa hänelle suunnitellaan yksilöllinen opintopolku tarvittavine ohjaus- ja tukitoimineen. Suunnittelulla tuetaan myös opiskelijan ura- tai jatko-opintotavoitteita opintojen jälkeen. Suunnitelma kirjataan henkilökohtaiseen osaamisen kehittämissuunnitelmaan (HOKS) ja sen toteutumista seurataan, sitä päivitetään ja tarvittaessa muutetaan opintojen aikana. HOKSin laadinta perustuu lakiin ammatillisesta koulutuksesta.

Ammatillisessa koulutuksessa opiskelija voi hankkia osaamista eri oppimisympäristöissä. Työelämässä oppiessa työpaikan toimintakulttuuri ja työpaikkaohjaajien toiminta luovat opiskelijalle myönteistä osallisuuden kokemusta osana työyhteisöä. Oppilaitokset kouluttavat työpaikkaohjaajia ja näissä tilaisuuksissa on hyvä keskustella myös opiskelijan osallisuuden merkityksestä työpaikalla. Opiskelijan osallisuudella ja kiinnittymisellä työpaikan sosiaalisiin käytänteisiin on suuri merkitys oppimisen kannalta. Tästä syystä on hyvin tärkeää, että kaikissa oppimisympäristöissä, myös työpaikoilla, panostetaan yhdenvertaisuuden toteutumiseen.

Ammattiopistoissa opiskelevilla kohdalla luottamus omaan työllistymiseen on merkittävä osallisuutta vahvistava tekijä. Työelämän syrjivät rakenteet saattavat heijastua myös opiskelijoiden näkemyksiin omista mahdollisuuksistaan työmarkkinoilla, mikä saattaa puolestaan heijastua opintoihin. Esimerkiksi sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kokevat heikompa osallisuutta opintoihinsa tästä syystä.

Osallisuus on rakennettava kiinteäksi osaksi toimintaa

- Oppilaitoksella on menettelytavat, joilla henkilöstö ja opiskelijat osallistetaan toiminnan kehittämiseen ja päätöksentekoon.
- Oppilaitoksella on päätöksentekoelin, johon osallistuvat sekä oppilaitoksen henkilöstö että opiskelijat. Sen toiminta on läpinäkyvää ja kokoonpano aidosti monimuotoinen.
- Mahdollisuus ja tapa osallistua päätöksentekoon on oltava todellinen ja yhdenvertainen.
- Oppilaitoksella pitää olla helposti lähestyttävä ja tehokas tapa ilmoittaa syrjinnästä.
- Opiskelijoiden osallisuuden huomioiminen pitää sisältyä koulutuksen sisältöihin ja opetusmetodeihin.
- Opiskelija-asuntoloihin on hyvä järjestää osallisuutta ja hyvinvointia tukevaa toimintaa.
- Liikunta tukee hyvinvointia ja luo mahdollisuuksia kohtaamisille. Liikunnasta on tehtävä kaikille esteetöntä ja saavutettavaa.

Lue lisää

Rautiainen, Matti toim. (2018) Kohti parempaa demokratiaa, Euroopan neuvoston demokratiakulttuurin kompetenssit kasvatuksessa ja opetuksessa, Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/60058/978-951-39-7594-4.pdf>

Jauhola ja Kortelainen (2018) Osallisena opinnoissa. Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/osallisena-opinnoissa-tutkimus-oppijoiden-osallisuuden>

3.2 Oppilaitoksen on oltava esteetön ja saavutettava kaikille

- Miten esteettömyys ja saavutettavuus on huomioitu oppilaitoksessanne ja oppimisympäristöissänne?
- Onko oppilaitoksessanne tehty esteettömyyskartoitus?
- Pohtikaa, millaisia sukupuolittuneita tiloja oppilaitoksessanne on ja onko niitä tarpeen muuttaa?

Esteettömällä ja saavutettavalla oppimisympäristöllä tarkoitetaan opiskelu- ja työskentely-ympäristöä, jossa jokainen voi toimia ominaisuuksistaan riippumatta yhdenvertaisesti. Esteettömässä ja saavutettavassa oppimisympäristössä on otettu huomioon pedagogiset, asenteelliset, psyykkiset, sosiaaliset sekä vuorovaikutukseen, tietotekniikkaan, tiloihin ja ympäristöön liittyvät näkökohdat. Opiskelijan mahdolliset tuen tarpeet tai opiskelija-valinnassa tarvittavat erityisjärjestelyt eivät saa muodostua esteeksi koulutukseen pääsulle ja opiskelulle.

Esteettömyys ja saavutettavuus ovat merkittäviä tekijöitä kaikkien yhdenvertaisuuden kannalta, mutta erityisen tärkeitä ne ovat vammaisille henkilöille. YK:n vammaisyleissopimus ja kansallinen lainsäädäntö velvoittavat huolehtimaan laajasti esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Yhdenvertaisuuslaki vaatii lisäksi tekemään tapauskohtaisesti kohtuullisia mukautuksia, jotta vammaisen henkilö voi muun ohella hakeutua ja osallistua koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa

FYYSINEN ESTEETTÖMYYS

Oppilaitoksen fyysisellä esteettömyydellä tarkoitetaan oppilaitosrakennuksen ja opiskelijalle yksilöllisesti tarjottavien muiden oppimisympäristöjen, esimerkiksi työpaikan, saavutettavuutta, liikkumis- ja toimintaesteettömyyttä rakennuksen sisällä ja sen piha-alueilla sekä oppimisympäristön saavutettavuutta ja hyvää ergonomiaa.

Tilat on suunniteltava tai korjattava sellaisiksi, että vammaisen henkilön tai muuten toimintarajoitteisen henkilön liikkuminen ja toimiminen mahdollisimman itsenäisesti on oppilaitoksessa mahdollista myös tarvittavien apuvälineiden tai esimerkiksi opaskoiran kanssa. Tilojen ja ympäristön esteettömyys parantaa samalla toiminnan sujuvuutta ja viihtyisyyttä kaikkien opiskelijoiden ja henkilökunnan kannalta.

Rakennuksen ja siihen liittyvien tilojen esteettömyyden tarkistamiseksi on määrääjoin tarpeen tehdä erityinen esteettömyyskartoitus. Esteettömyyskartoituksia tarjoavat useat tahot,

kuten eri vammaisjärjestöt. Esteettömyyden ja saavutettavuuden parantamisen osalta voi oppilaitos tehdä muutenkin yhteistyötä näihin kysymyksiin perehtyneiden kansalaisjärjestöjen kanssa. Tärkeää on, että esteettömyys tulee huomioiduksi laaja-alaisesti: esteettömyys on paljon muutakin kuin pyörätuoliesteettömyyttä.

Oppilaitoksen ja sen oppimisympäristöjen esteettömyyttä voi parantaa monin tavoin

- vammaistunnuksella merkityt autopaikat
- piha-alue, kulkuväylät ja sisäänkäynnit ovat esteettömiä, selkeästi havaittavissa ja hyvin valaistuja
- hyvin toimiva talvikunnossapito
- rakennuksen sisäänkäynti ilman tasoeroja tai varustettu luiskalla/tasonostimella
- ovet ovat kevyitä tai niissä on oviautomaatiikka ja ne ovat leveitä, mahdolliset kynnykset ovat enintään 2 cm
- rakennuksessa on selkeät opasteet eri tiloihin
- monikerroksisessa rakennuksessa on hissi
- jokaisessa kerroksessa on pyörätuolin käyttäjälle soveltuva WC
- kulkuväylät ovat riittävän leveitä ja moniaistillisia (värit, kontrastit, pintamateriaalit) sekä valaistuja
- portaissa on kaiteet molemmilla puolilla ja kontrastiraidat portaiden laidoilla
- opiskelupiste on esteetön ja helposti säädettävissä
- mahdollisimman kaikumaton tila (tarvittaessa akustiikkalevyt)
- induktiosilmukka tai vastaava äänensiirtojärjestelmä tiloissa, joissa on äänen-toisto
- ikkunoissa on verhot tai esim. sälekaihtimet häikäisyn estämiseksi
- vaatenaulakoita on myös normaalia matalammalla korkeudella ja
- kaikki pystyvät poistumaan rakennuksesta hätätilanteessa.

Huom. lista ei ole tyhjentävä! Pyydä apua esteettömyyskartoittajalta ja kuule opiskelijoita ja henkilökuntaa!

VASTUU TEHDÄ KOHTUULLISIA MUKAUTUKSIA

Yhdenvertaisuuslain mukaan koulutuksen järjestäjän on tehtävä asianmukaisia ja kulloisesakin tilanteessa tarvittavia kohtuullisia mukautuksia, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa saada koulutusta.

Kohtuulliset mukautukset on erotettava esteettömyyttä koskevista perusvaatimuksista, joista säädetään muualla lainsäädännössä. Mukautuksissa ei ole kyse kustannusvaikutuksiltaan merkittävämmistä yleis- ja pysyväisluonteisista esteettömyystoimenpiteistä, vaan yksilöllisen tarpeen arviointiin perustuvista toimenpiteistä, jotka voivat olla luonteeltaan joko tilapäisiä tai pysyviä. Perusesteettömyyden ja saavutettavuuden tulee oppilaitoksissa ja

niiden oppimisympäristöissä olla kunnossa. Jos perusesteettömyys ja -saavutettavuus eivät riitä takaamaan yksittäisen vammaisen opiskelijan yhdenvertaisuutta, hänelle on lisäksi tehtävä kohtuullisia mukautuksia.

Kohtuullisia mukautuksia ovat esimerkiksi

- kuulovammaisen henkilön kanssa kommunikoiminen kirjoittamalla
- irrotettavien tuolien poissiirtäminen, jotta saadaan tilaa pyörätuolipaikoille
- pidennetty koe- tai suoritus aika lukihäiriön tai muiden oppimisvaikeuksien vuoksi
- suuremman tekstin, ruudunlukuohjelman tai tukihenkilön käyttäminen soveltuvuushaastattelussa.
- muistiinpanojen antaminen kirjallisesti
- tiedostojen muuttaminen saavutettavaan formaattiin
- kuvien kuvailu näkövammaiselle opiskelijalle.

Mukautukset koskevat vain vammaisia henkilöitä, ja ne ovat yksilö- ja tilannekohtaisia. Laissa ei ole määritelty esimerkiksi sitä, paljonko mukautus voi maksaa, koska kyse on vammaisen henkilön tarpeesta ja yksilöllisestä kohtuullisuusarvioinnista kussakin konkreettisessa tilanteessa. Kohtuullisten mukautusten epääminen ilman hyväksyttävää syytä on syrjintää, josta on oikeus hakea hyvitystä.

Mukautustarve voi koskea myös koetilanteita tai pääsykokeita. Mukautus tarkoittaa esimerkiksi vammaisuuden huomioimista koetilanteessa lisääjällä tai näkövammaiselle soveltuvalla kokeella.

Ammatillisessa koulutuksessa opitaan myös työelämässä käytännön työtehtäviä tekemällä. Työpaikan edellytykset toimia oppimisympäristönä arvioidaan opiskelijakohtaisesti ja tarvittavat järjestelyt suunnitellaan yhdessä työnantajan kanssa. Koulutuksen järjestäjä huolehtii, että opiskelijoille on tarjolla erilaisia, saavutettavia ja esteettömiä, oppimisympäristöjä.

Näkövammaisella henkilöllä on oikeus käyttää opaskoira

Näkövammaisen opiskelija teki yhdenvertaisuusvaltuutetulle kantelun, koska häntä oli kielletty käyttämästä opaskoira oppilaitoksen tiloissa ja asuntolassa. Syynä kieltoon oli eräiden opiskelijoiden ja henkilökunnan jäsenten ilmoitukset koira-allergiasta ja vetoaminen opaskoiran aiheuttamaan työturvallisuusriskiin. Valtuutettu teki tarkastuskäynnin oppilaitokseen selvittääkseen oppilaitoksen toimet ja ohjeistukset esimerkiksi opaskoiran käytöstä.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun mukaan oppilaitos toimi syrjivästi rajoittaessaan merkittävästi opaskoiran käyttöä. Opaskoira on näkövammaiselle henkilölle välttämätön apuväline. Koiran käyttäminen olisi myös pitänyt hyväksyä yhdenvertaisuuslain edellyttämänä kohtuullisena mukautuksena. Osapuolet päätyivät asiassa sovintoon, joka vahvistettiin käräjäoikeudessa.

Tulkin käyttö on viittomakielisen opiskelijan oikeus

Koulutuksen tarjoaja perui kuuron opiskelijan opiskelupaikan viikkoa ennen opintojen alkua. Kyseinen yritys perusteli tätä sillä, ettei sille jäänyt aikaa tarvittaviin erityisjärjestelyihin. Yritys ei kuitenkaan ollut selvittänyt, millaisia erityisjärjestelyt olisi tarvittu ja mitä järjestelyt olisivat yritykseltä edellyttäneet. Tieto opiskelijan kuuroudesta oli tullut esille, kun tulkki oli ollut yhteydessä koulutuksen tarjoajaan ennen opintojen alkua.

Helsingin käräjäoikeus tuomitsi yrityksen toimitusjohtajan 20 päiväsakkoon syrjinnästä. Lisäksi yritys ja sen toimitusjohtaja tuomittiin korvaamaan yhteisvastuullisesti asianomistajalle hyvitystä 8000 euroa ja oikeudenkäyntikulut 8413,40 euroa.

ASENTEELLINEN, SOSIAALINEN JA PSYYKKINEN SAAVUTETTAVUUS

Asenteellinen saavutettavuus edellyttää myönteistä suhtautumista jokaiseen opiskelijaan. Hyvä kohtaaminen ja opiskelijoista välittävä ilmapiiri muodostuvat pienistä asioista, kuten tervehtimisestä, kiireettömyydestä kohtaamisessa, aidosta läsnäolosta ja kuuntelusta. Käytännössä silloin huolehditaan, että jokainen opiskelija pystyy tekemään tehtävänsä, suorittamaan tutkintonsa ja tuntee kuuluvansa oppilaitosyhteisöön.

Asenteellinen saavutettavuus toimii vahvasti sosiaalisen saavutettavuuden edellytyksenä. Sosiaalisesti saavutettavassa oppilaitoksessa jokainen opiskelija tuntee kuuluvansa oppilaitosyhteisöön ja osallistuu oppilaitoksen sosiaaliseen toimintaan. Osallistuminen oppilaitoksen yhteisiin tapahtumiin ja juhliin edistää yhteenkuuluvuuden tunnetta ja oppilaitoksen yhteisöllisyyttä. Sosiaalisella verkostolla on suuri merkitys opiskelijan hyvinvoinnille. Opiskelijan on voitava osallistua yhteisiin tapahtumiin ja esimerkiksi oppilaitoksen järjestämiin vierailuihin taloudellisesta tilanteestaan riippumatta.

Asenteellinen ja sosiaalinen saavutettavuus luovat pohjan psyykkiselle saavutettavuudelle. Psyykkinen saavutettavuus voidaan nähdä mielen hyvinvointina, joka tarjoaa eväitä ja voimavaroja oppimiseen ja kehittymiseen. Opintojen aloitus on erityisesti monelle nuorelle haasteellinen vaihe elämässä. Riskialttiutta lisää, jos useita muutoksia kasautuu suhteellisen lyhyeen elämänjaksoon.

KULTTUURINEN SAAVUTETTAVUUS

Toisen asteen koulutuksen aikana opiskelija rakentaa ja kehittää identiteettiään, ihmiskäsitystään, maailmankuvaansa ja -katsomustaan sekä paikkaansa maailmassa ja yhteiskunnassa. Samalla hän hankki tai ylläpitää valmiuksia työelämään ja työhön. Toisen asteen koulutusta säätelevissä laeissa määritellään koulutuksen tarkoitukseksi ”tukea opiskelijoiden kehitystä hyviksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi”.

Kulttuurisen saavutettavuuden ulottuvuuksiin kuuluu oman ja vieraiden kulttuurien tunteminen sekä erilaiset kieli-, viestintä- ja sosiaaliset taidot. Nämä hälventävät ennakkoluuloja eri kulttuureja kohtaan.

Koulutuksen aikana jokainen opiskelija voi lisätä valmiuksiaan toimia eri kulttuuritaustoista olevien ihmisten kanssa. Kulttuurisesti saavutettavassa oppilaitoksessa otetaan huomioon eri kulttuurien näkökulmia valtaväestön näkökulmien lisäksi.

Työelämä edellyttää kykyä toimia kulttuurisesti moninaisissa verkostoissa ja toimintaympäristöissä. Opiskelijan on hyvä tuntea perus- ja ihmisoikeuksia ja osattava toimia ihmisoikeuksia edistävästi kulttuurisesti ja katsomuksellisesti moninaisissa yhteisöissä.

Opetuksella, opiskeluympäristöillä ja pedagogiikalla tuetaan näiden tavoitteiden toteutumista.

SUKUPUOLITTUNEET TILAT

Oppilaitoksen tilat ja niiden käyttö ovat monin tavoin sukupuolittuneita. Sukupuolittuneita tiloja ovat yleisesti pukeutumistilat, vessat ja suihkutilat, jotka ovat perinteisesti jaettu nais- ja miestunnuksin. Sukupuolijaottelulla ylläpidetään sukupuolieroa siten, että se liitetään ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen. Sukupuolitetut tilat ylläpitävät perinteistä kaksijakoista sukupuolikäsitystä ja ovat ongelma erityisesti sukupuolivähemmistöön kuuluville. Muun- sukupuolinen tai transsukupuolinen opiskelija saattaa välttää jotain toimintaa pelkästään sen vuoksi, että hänelle sopivaa pukeutumis- tai peseytymistilaa ei ole järjestetty.

Oppilaitoksen on huolehdittava siitä että sen tilat soveltuvat kaikille sukupuolille. Sopivien tilojen tarjoamisella mahdollistetaan kaikkien osallistuminen toimintaan.

PEDAGOGINEN SAAVUTETTAVUUS

Pedagoginen saavutettavuus tarkoittaa, että jokaisella on oikeus ja mahdollisuus saada opetusta, oppia ja opiskella omien kykyjensä ja edellytystensä mukaisesti. Opinnot suunnitellaan ja opetuksen tavoitteet määritellään siten, että opiskelija voi saavuttaa henkilökohtaisen tavoitteensa. Opiskelija on asiantuntija oman oppimisensa ja opiskelunsa suhteen.

Erilaiset opetusmenetelmät, ohjaus- ja tukitoimet sekä opetusjärjestelyt mahdollistavat saavutettavan oppimisen oppimis- ja opiskeluvaikeuksista riippumatta. Esimerkiksi lukivaikeusdiagnoosin saaneen tai maahanmuuttajataustaisen opiskelijan oppimisen saavutettavuutta voidaan tukea monikanavaisella ja selkokielellä opetusmateriaalilla.

Myös opintosuoritusten arvioinnissa on muistettava ottaa huomioon, että samaan päämäärään voi päästä useammalla eri suoritustavalla ja tarvittaessa osaamisensa voi osoittaa usealla eri tavalla. Osalle opiskelijoista se voi tarkoittaa kohtuullisten mukautusten tarvetta, jotta opintojen suorittaminen yhdenvertaisesti muiden kanssa ja samoilla tutkintovaatimuksilla onnistuu.

OSAAMISEN ARVIOINNIN MUKAUTTAMINEN AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA

Ammatillisissa perustutkinnoissa voidaan poiketa ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista, kun

1. tutkinnon perusteiden mukaiset ammattitaitovaatimukset tai osaamistavoitteet ovat olosuhteet tai aiemmin hankittu osaaminen huomioiden joiltakin osin opiskelijalle kohtuuttomia; tai
2. poikkeaminen on perusteltua opiskelijan vammaan tai terveydentilaan liittyvistä syistä.

Poikkeamisen tavoitteena on, että opiskelija voi suorittaa ammatillisen perustutkinnon, vaikka hän ei näiden syiden vuoksi joiltakin osin voi saavuttaa tutkinnon perusteiden mukaisia ammattitaitovaatimuksia ja osaamistavoitteita. Tutkinnon perusteista voidaan poiketa vain siltä osin, kuin se on opiskelijan henkilökohtaiset tavoitteet ja valmiudet huomioon ottaen välttämätöntä.

Poikkeaminen on mahdollista myös silloin, kun opiskelijalla ei ole varsinaista erityisen tuen tarvetta. Jos osaamistavoitteista on poikettu jonkin yhteisen tutkinnon osan osa-alueen kohdalla (esimerkiksi kielitaito), tutkinnon osaan tulee sisällyttää osaamistavoitteita sen laajuutta vastaavasti muilta ko. tutkinnon osaan kuuluvilta osa-alueilta.

Tutkinnon perusteissa voidaan määrätä, miltä osin ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista ei ole mahdollista poiketa. Ammatti- ja erikoisammattitutkinnoissa ammattitaitovaatimuksista ei voi poiketa.

Lue lisää:

Opetushallituksen opas (2018): <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/6292112>

Yhdenvertaisesti saavutettavan opintopolun rakentamisessa opintojen ohjaus on keskeisessä asemassa. Ohjaukseen osallistuu koko oppilaitoksen henkilökunta kukin omassa roolissaan. Ammatillisessa koulutuksessa opiskelijalle voidaan rakentaa yksilöllinen opintopolku, jossa otetaan huomioon hänen vahvuutensa ja tuen tarpeensa. Erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle on laadittava ammatillisessa koulutuksessa henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS). Sen avulla tuetaan opiskelijan yksilöllistä suoriutumista opinnoista.

HENKILÖKOHTAINEN OPINTO-OHJELMA LUKIOSSA

Lukiossa kurssimuotoisuus antaa mahdollisuuden opintojen painotukseen ja kurssien valitsemiseen opiskelijan henkilökohtaisessa opinto-ohjelmassa. Lukiolain perusteella tukea tarvitsevan opiskelijan opiskelu voidaan myös järjestää osittain toisin, opiskelijan yksilöllisten tarpeiden mukaan, kuin lukiolaissa ja -asetuksessa ja opetussuunnitelman perusteissa määrätään.

Elokuussa 2019 voimaan tulevassa lukiolaissa, säädetään aiemmasta laista poiketen oikeudesta oppimisen tukeen. Tällä halutaan turvata opiskelijoiden yhdenvertaisuus ja tosiasiallinen mahdollisuus siirtyä toisen asteen opintoihin. Tukea oppimiseensa voivat tarvita esimer-

kiksi luki- ja kirjoitushäiriöistä kärsivät opiskelijat tai opiskelijat, joiden hankala perhe- tai muu elämäntilanne heijastuu opinnoissa oppimisvaikeuksina. Tukea tarvitsevat myös opiskelijat, joilla on keskittymisvaikeuksia tai puutteita opiskelutaidoissa.

HENKILÖKOHTAISTAMINEN AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA

Ammatillisessa koulutuksessa opiskelijan opintopolku on yksilöllinen ja joustava. Opiskelijan tavoitteen mukaisen osaamisen hankkiminen suunnitellaan henkilökohtaistamiskeskustelussa, jossa opiskelija huomioidaan yksilönä. Jokaiselle opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma (HOKS), jossa tunnistetaan ja tunnustetaan opiskelijan aiempi, eri tavoin hankittu osaaminen ja suunnitellaan, millaista osaamista opiskelija tarvitsee sekä miten sitä hankitaan ja osoitetaan eri oppimisympäristöissä. Aiemman osaamisen tunnustaminen on säädetty koulutuksen järjestäjän velvollisuudeksi. Suunnitelman laadintaan osallistuvat lisäksi ne oppilaitoksen yhteistyötahot, jotka osallistuvat opiskelijan koulutuksen järjestämiseen tai hankkimiseen, siltä osin kun HOKS koskee heitä; esimerkiksi työnantajan, TE-toimiston tai opiskelijahuollon edustaja. Opiskelijaa tuetaan hänen oman ura- tai jatko-opintotavoitteensa saavuttamisessa.

Henkilökohtaistamisen yhteydessä suunnitellaan myös tarvittavat, yksilölliset ohjaus- ja tukitoimet. Opiskelijalle voidaan järjestää lisäksi opiskeluvalmiuksia tukevia opintoja. Tarvittaessa opiskelijalla on oikeus erityiseen tukeen, jos hän oppimisvaikeuksien, vamman, sairauden tai muun syyn vuoksi tarvitsee pitkäaikaista tai säännöllistä erityistä oppimisen ja opiskelun tukea. Opiskelijan osaamisen kehittymistä ja HOKSin toteutumista seurataan, sitä päivitetään ja tarvittaessa muutetaan opintojen aikana ohjauskeskusteluissa. Opiskelijalla on oikeus saada opetusta ja ohjausta kaikissa hänelle suunnitelluissa oppimisympäristöissä.

Henkilökohtaistaminen perustuu lakiin ammatillisesta koulutuksesta ja koskee kaikkia ammatillisia tutkintoja tai niiden osia suorittavia sekä valmentavien koulutusten opiskelijoita. Henkilökohtaistaminen tehdään myös ammatillista osaamista syventävän tai täydentävän koulutuksen opiskelijalle sekä koulutukseen, joka perustuu oppisopimukseen tai koulutus-sopimukseen. Ammatillisen koulutuksen yhtenä tavoitteena on lisätä työelämässä oppimista, mikä korostaa työ-elämän kanssa tehtävää yhteistyötä ja opintojen henkilökohtaisen suunnittelun merkitystä entisestään.

TIETO- JA VIESTINTÄTEKNIIKAN JA OPPIMATERIAALIEN SAAVUTETTAVUUS

Tieto- ja viestintäteknikan sekä oppimateriaalien avulla voidaan myös edistää koulutuksen saavutettavuutta ja mahdollisuuksia yhdenvertaiseen opiskeluun. Koulutuksen kannalta keskeisiä viestintä- ja opiskelumateriaaleja ovat painotuotteet ja tulosteet, AV-tallenteet, digitaaliset aineistot laite-, ohjelmisto- ja verkkoympäristöineen sekä verkkomateriaalit. Lisäksi oppimateriaaleiksi luetaan kurssikirjallisuus, luentomateriaalit, sosiaalinen media, multimedia ja pelit.

On tärkeää, etteivät opettajat käytä sellaisia välineitä, jotka jättävät yhden tai osan opiskelijoista opetuksen ulkopuolelle.

Saavutettavuus tulee huomioida myös sähköisissä oppimisympäristöissä sekä ohjaukseen ja oppimisen edistymisen seurantaan käytettävissä sovelluksissa,

Tiedostojen tekninen käytettävyys erilaisilla lukulaitteilla edistää yhdenvertaisuutta.

DIGITAALISTEN PALVELUIDEN SAAVUTETTAVUUS

Saavutettavuusdirektiivi (EU 2016/2102) ja sitä seuraava kansallinen lainsäädäntö vaativat viranomaisia tekemään digitaaliset palvelut saavutettaviksi. Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta astui voimaan 1.4.2019 (2019/306).

Saavutettavista digitaalisista palveluista hyötyvät kaikki käyttäjät. Saavutettavuudella tarkoitetaan, että verkkosivut ja mobiilisovellukset sekä niiden sisällöt ovat sellaisia, että kuka tahansa voisi niitä käyttää ja ymmärtää mitä niissä sanotaan. Tavoitteena on edistää kaikkien mahdollisuutta toimia täysivertaisesti digitaalisessa yhteiskunnassa.

Saavutettavuusdirektiivissä säädetään julkisen hallinnon verkkopalveluiden saavutettavuuden minimitasosta sekä keinoista, joilla saavutettavuuden toteutumista valvotaan. Kansallaisella lailla pannaan direktiivi täytäntöön.

Lue lisää

Esteetön amis -sivusto:
www.esteetonamis.fi

Tietoa esteettömyydestä Invalidiliiton sivuilla:
www.invalidiliitto.fi/esteetonfi

Tietoa esteettömyydestä ja saavutettavuudesta Näkövammaisten liiton sivuilla:
<https://nkl.fi/fi/etusivu/saavutettavuus-esteettomyys>

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2016/2102) julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2102>

Laki digitaalisten palvelujen saavutettavuudesta (2019/306):
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190306#Pidp446731744>

OPISKELIJAVALINTOJEN YHDENVERTAISUUS

Opiskelijavalintojen saavutettavuus alkaa siitä, että tietoa opiskelupaikoista ja -vaihtoehtoista tulee olla saatavilla helposti ja ymmärrettävästi esitettynä. Hakulomakkeiden täyttäminen voi olla haasteellista joillekin hakijoille, jonka takia niiden tulisi olla mahdollisimman selkeitä ja helppokäyttöisiä, ja niiden täyttämiseen on hyvä saada tarvittaessa ohjausta ja apua.

Mahdollisessa pääsy- tai soveltuvuuskokeessa on otettava huomioon hakijan yksilölliset tarpeet ja tarvittaessa tehtävä kohtuullisia mukautuksia. Näin turvataan hakijoiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen. Kokeen paikasta ja sijainnista on tiedotettava selkeästi etukäteen, tiloihin on päästävä esteettömästi ja opastetusti. Lisäksi hyvät kuuntelu- ja näkemisolosuhteet on otettava huomioon. Hakijalla on oikeus tarvittaessa käyttää kokeessa tulkkia tai avustajaa ja saada kirjalliset ohjeet suullisesti tai päinvastoin. Erityisjärjestelyjä tarvitsevien on myös saatava kaikki valintakoemateriaalit samanaikaisesti muiden hakijoiden kanssa.

Asenteellinen saavutettavuus edellyttää oppilaitokselta valmiuksia kohdata ja arvioida monenlaisia hakijoita yhdenvertaisesti. Psyykkisesti ja sosiaalisesti saavutettavassa koe-tilanteessa on rauhallinen, kiireetön ja kannustava ilmapiiri.

Saavutettavuus on hyvä muistaa myös opiskelijavalinnoista tiedotettaessa: esimerkiksi hyväksymiskirjeen täytyy olla selkeä ja ymmärrettävä. Tekstien on oltava sellaisessa muodossa, että myös näkövammaiset hakijat voivat lukea ne esimerkiksi erilaisten apuvälineiden avulla. Opiskelun aloittamisen esteettömyyttä ja saavutettavuutta lisää se, että opiskelija voi ilmoittaa jo opiskelupaikan haun tai vastaanottamisen yhteydessä mahdollisista tuen tarpeistaan jatkossa.

Jossain tapauksissa suunnitelmallinen positiivinen erityiskohtelu voi tulla kyseeseen osana oppilaitoksen yhdenvertaisuuden edistämistä. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi, että keskenään yhtä pätevistä hakijoista valitaan johonkin kyseisellä alalla tai oppilaitoksessa aliedustettuun ryhmään kuuluva henkilö. Positiivista erityiskohtelua voidaan soveltaa, jos siitä on kerrottu avoimesti ennalta, siihen sovelletaan selkeitä kriteerejä, ja voidaan osoittaa, että käytäntö edistää yhdenvertaisuutta.

Opiskelijavalinta lukioon

Lukiolain mukaan hakijoihin on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita. Lukio-koulutukseen voidaan ottaa opiskelijoita myös muulla kuin perusopetuksen päättötodistuksen perusteella. Koulutuksen järjestäjä arvioi näiden hakijoiden edellytykset suoriutua lukio-opinnoistaan.

Opiskelijavalinta ammatilliseen koulutukseen

Ammatilliseen koulutukseen hakeudutaan vapaasti jatkuvan haun kautta koulutuksen järjestäjän päättämänä hakuaikoina ja -menettelytavoilla. Koulutuksen järjestäjä päättää myös opiskelijaksi ottamisen valintaperusteista sekä pääsy- ja soveltuvuuskokeista. Ammatilliseen perustutkintokoulutukseen ja valmentavaan koulutukseen hakeudutaan pääsääntöisesti valtakunnallisen yhteishaun kautta. Yhteishaussa käytettävistä valintaperusteista ja pääsy- ja soveltuvuuskokeista säädetään opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella (2017/699).

Laki ammatillisesta koulutuksesta edellyttää, että opiskelijaksi ottamisessa on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita. Tämä edellyttää käytännössä, että koulutuksen järjestäjä on määritellyt käyttämänsä yhdenvertaiset valintaperusteet ja mahdolliset pääsy- ja soveltuvuuskokeet sekä linjannut menettelyn, jolla puututaan opiskeluun soveltumattomuuteen SORA-tutkinnoissa.

SORA-tutkinnoilla tarkoitetaan niitä Valtioneuvoston asetuksessa (673/2017) lueteltuja tutkintoja, joissa koulutukseen tai ammatissa toimimiseen sisältyy alaikäisen turvallisuutta, potilas- tai asiakasturvallisuutta tai liikenteen turvallisuutta koskevia vaatimuksia. SORA-tutkinnoissa koulutuksen järjestäjällä on oikeus saada opiskelijan terveydentilaan ja toimintakykyyn liittyviä tietoja, ja oikeus peruuttaa suoritettava tutkinto ja oikeus osallistua tutkintokoulutukseen, jos opiskelijan terveydentila tai toimintakyky ei vastaa tutkinnon terveydentila- ja toimintakykyvaatimuksia.

Hakijan terveydentilaan tai toimintakykyyn liittyvä seikka ei lähtökohtaisesti saa olla esteenä opiskelijaksi ottamiselle. SORA-tutkinnoissa opiskelijaksi ei kuitenkaan voida ottaa henkilöä, joka ei ole terveydentilaltaan tai toimintakyvyltään kykenevä koulutukseen liittyviin käytännön tehtäviin, jos tutkinnon edellyttämät turvallisuusvaatimukset vaarantuvat opiskelijan toimintakyvyn tai terveydentilan seurauksena, eikä esteitä voida kohtuullisin toimenpitein poistaa.

Edellä mainittua rajoitusta on tulkittava vain tarkan yksilöllisen harkinnan pohjalta. Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys on turvattu perustuslaissa ja Suomen ratifioimissa ihmisoikeussopimuksissa, kuten YK:n yleissopimuksessa vammaisten henkilöiden oikeuksista. Stereotyyppiset ennako-oletukset opiskelemaan hakevan vammaisen henkilön toimintakyvystä ovat ulossulkevia. Jonkin ryhmään sulkeminen kategorisesti pois opinnoista jo hakuvaiheessa voi olla syrjintää. Oppilaitoksen on tarjottava opiskelijoille mahdollisimman esteetön ja saavutettava koulutus ja edellytykset työllistymiseen.

Lue lisää:

Tutkintokohtaiset terveydentilavaatimukset ammatillisessa koulutuksessa
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/oph-5-2018_sora_maarays_muutokseen.pdf

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

3.3 Yhteisillä tilaisuuksilla voi vahvistaa yhteenkuuluvuutta

- Tapahtumien ja juhlien suunnittelussa otetaan huomioon esteettömyys ja saavutettavuus.
- Tapahtumien sisällössä ei sorruta vahvistamaan eri kulttuureihin liittyviä asenteita tai sukupuolistereotyyppioita.
- Uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä annettuja määräyksiä noudatetaan.

Oppilaitoksen tapahtumia, juhlia ja muuta toimintaa suunniteltaessa on huolehdittava tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta. Erilaisilla tapahtumilla voidaan myös tukea tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä lisäämällä tietoisuutta ja tietoa oman oppilaitoksen ja yhteiskunnan moninaisuudesta. Yhteisillä tapahtumilla ja juhlilla edistetään myös opiskelijoiden ja henkilöstön yhteenkuuluvuutta ja vahvistetaan oppilaitoksen yhteisöllistä toimintakulttuuria.

Tapahtumien ja juhlien sisältöjä ja muotoja suunniteltaessa on varmistettava, että ne ovat kaikille esteettömiä ja saavutettavia. Tämä on tarkistettava niin fyysisten tilojen osalta (pääsevätkö kaikki paikalle) kuin sisällöllisestikin (onko kaikkien mahdollista seurata tilaisuuden ohjelmaa tai saada siihen liittyvää materiaalia).

Esimerkiksi maita tai kulttuureja käsittelevissä tilaisuuksissa pitää huomioida, ettei maahanmuuttajia tai eri kulttuureita esitetä kielteisten stereotyyppien kautta tai eksoottisuuden näkökulmasta. Opiskelijoita ei myöskään pidä pyytää vastoin tahtoaan esittelemään ”omaa” kulttuuriaan. Maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden ohella samat kysymykset koskevat myös esimerkiksi vammaisia opiskelijoita tai johonkin kansalliseen vähemmistöön kuuluvia opiskelijoita, kuten romaneja tai saamelaisia.

Eri kulttuureihin liittyvien leimojen ja asenteiden lisäksi on suunnittelussa katsottava, ettei sorruta perinteisten sukupuolikäsitysten vahvistamiseen. Eri sukupuolten esittäminen stereotyyppisissä rooleissa tai toiminnan jakaminen naisten ja miesten aktiviteetteihin ei tue tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä. Silloin ei myöskään oteta huomioon sukupuolivähemmistöihin kuuluvia opiskelijoita.

Uskonnonvapauteen liittyvät asiat ovat osoittautuneet oppilaitoksissa erityisen ongelmallisiksi, ja niistä onkin lukuisia kantelupäätöksiä. Uskonnonvapaus on suojattu sekä perustuslaissa että erillisellä uskonnonvapauslailla, mutta säädösten soveltaminen oppilaitoksen toimintaan on usein haasteellista. Uskontoon tai vakaumukseen perustuvaa syrjintää voi esiintyä kaikenlaisissa oppilaitoksen tilaisuuksissa ja järjestelyissä. Opetushallitus on antanut lukioille ja ammatillisille oppilaitoksille erilliset ohjeet uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä.

USKONNOLLISET TILAISUUDET JA JUHLAT

Yhteiset juhlat tulisi järjestää niin, että ne soveltuvat kaikille vakaumuksesta riippumatta. Uskonnonharjoittaminen ei lähtökohtaisesti kuulu oppilaitoksen toimintaan. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi voi olla perusteltua tarjota mahdollisuus harjoittaa uskontoa, esimerkiksi pitää rukoushetkeä oppilaitoksen tiloissa.

Uskonnolliset tilaisuudet ovat aina kaikille vapaaehtoisia ja niille järjestetään vaihtoehtoinen toiminta. Sen sijaan lukiossa oppilaitoksen juhlat ovat opetusta, johon opiskelijoitten tulee osallistua. Juhlat eivät pääsääntöisesti sisällä uskonnonharjoittamista.

Koulutuksen järjestäjä päättää, järjestetäänkö oppilaitoksessa uskonnollisia tilaisuuksia, kuten jumalanpalveluksia tai uskonnollisia päivänavauksia. Koulutuksen järjestäjä voi päätyä myös siihen, ettei oppilaitoksen toimintaan liity uskonnollisia tilaisuuksia.

Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset ovat uskonnon harjoittamista. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Uskonnollisten tilaisuuksien ja toimitusten aikana on järjestettävä vaihtoehtoista ja mielekästä toimintaa. Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä ei saa aiheutua opiskelijalle leimautumista tai muita haitallisia seuraamuksia. Olennaista on, että opiskelijalle jää todellinen ja aito vapaus valita, osallistuuko hän uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin vai vaihtoehtoiseen toimintaan.

Oppilaitoksissa on myös perinteisiä juhlia, kuten joulujuhla, joihin voi sisältyä joitakin uskontoon viittaavia elementtejä. Tällaiseen juhlaan mahdollisesti sisältyvän yksittäisen elementin, esimerkiksi virren laulamisen ei katsota muuttavan juhlaa kokonaisuudessaan uskonnolliseksi tilaisuudeksi, eli vaihtoehtoista ohjelmaa ei tarvitse järjestää. Yksittäisestä uskonnon harjoittamista sisältävästä ohjelmakohdasta on kuitenkin pyydettäessä vapautettava.

Oppilaitoksen on tiedotettava opiskelijoille ja alaikäisten opiskelijoitten huoltajille oppilaitoksessa järjestettävistä tapahtumista ja niiden sisällöstä. Tarvittaessa opiskelijan kanssa sovi-taan yksilöllisistä järjestelyistä. Järjestelyt, kuten esimerkiksi opiskelijan poistuminen juhlatilasta osaksi aikaa, on tehtävä hienotunteisesti ja mahdollisimman vähän huomiota herättävästi.

USKONNOLLISIIN TILAISUUKSIIN OSALLISTUMISESTA ILMOITTAMINEN

Opiskelija voi itse ilmoittaa, jos hän ei halua osallistua uskonnon harjoittamiseen. Opiskelijoille on siksi tiedotettava riittävän ajoissa opetuksen yhteydessä järjestettävistä uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta.

Opiskelija voi tehdä ilmoituksen osallistumisestaan kertaluonteisesti esimerkiksi ilmoittautuessaan oppilaitokseen tai tarvittaessa aina tapauskohtaisesti. Koulutuksen järjestäjän täytyy käsitellä ilmoituksiin liittyviä henkilötietoja huolellisesti henkilötietolain määräämällä tavalla.

3.4 Toimiva opiskeluhoolto on tukeva selkänoja

- Miten opiskeluhoollon tietotaitoa syrjintäkokemusten ja vähemmistöstressin vaikutuksista hyvinvointiin ja terveyteen voidaan vahvistaa?
- Käsitelkää opiskeluhoolta omana kokonaisuutena tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilannetta arvioitaessa.

Opiskelijahuolto on avainasemassa opiskelijoiden hyvinvoinnin tukemisessa. Jotta opiskelijahuollon rooli toteutuu myönteisesti ja täysipainoisesti, opiskelijan on voitava luottaa siihen, että hän saa opiskelijahuollosta ammatillista ja asiantuntevaa apua. Hyvä opiskelijahuolto ehkäisee ja purkaa opintojen esteitä.

Opiskeluhoolto järjestetään monialaisessa yhteistyössä opetustoimen ja sosiaali- ja terveys-toimen kanssa siten, että siitä muodostuu toimiva ja yhtenäinen kokonaisuus. Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että opiskeluhoollon toteuttamista, arviointia ja kehittämistä varten laaditaan oppilaitoskohtainen opiskeluhooltosuunnitelma. Opiskeluhooltosuunnitelma voi olla myös kahden tai useamman oppilaitoksen yhteinen.

Opiskeluhoolto koostuu koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelman mukaisesta opiskeluhoollosta ja opiskeluhoollon palveluista, joita ovat psykologi- ja kuraattoripalvelut sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut. Opiskeluhoollon järjestämisestä säädetään vuonna 2014 voimaan tulleessa oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa.

Syrjintäkokemukset tai vähemmistöön kuulumiseen liittyvä vähemmistöstressi voivat osaltaan heikentää opiskelijan hyvinvointia ja opiskelukykyä – tilastollisesti erilaiset hyvinvoinnin haasteet korostuvat joissakin vähemmistöissä. Esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on THL:n vuoden 2017 kouluterveyskyselyn mukaan muita useammin mielenterveyden ongelmia, kuten masentuneisuutta ja ahdistuneisuutta.

Kokemus siitä, että joutuu oppilaitoksessa tahtomattaan kohdelluksi jonkin ryhmän edustajana, voi nostaa kynnystä tuoda esiin esimerkiksi mielenterveysongelmia tai elämäntilanteeseen liittyviä haasteita. Vähemmistöön kuuluva opiskelija voi kokea painetta suoriutua poikkeuksellisen hyvin ja olla pärjäävä erityisesti, jos hän kokee tulevansa nähdyksi erilaisena.

Parhaimmillaan opiskelija kohdataan ja ymmärretään opiskelijahuollossa omana kokonaisuutenaan ilman ominaisuuksiinsa tai taustaansa liittyviä oletuksia tai yleistyksiä. Opiskelijahuollon eri ammattiryhmät tarvitsevat tietotaitoa ihmisten moninaisuudesta ja yhdenvertaisesta kohtaamisesta sekä syrjintäkokemusten ja vähemmistöstressin vaikutuksista hyvinvointiin ja terveyteen.

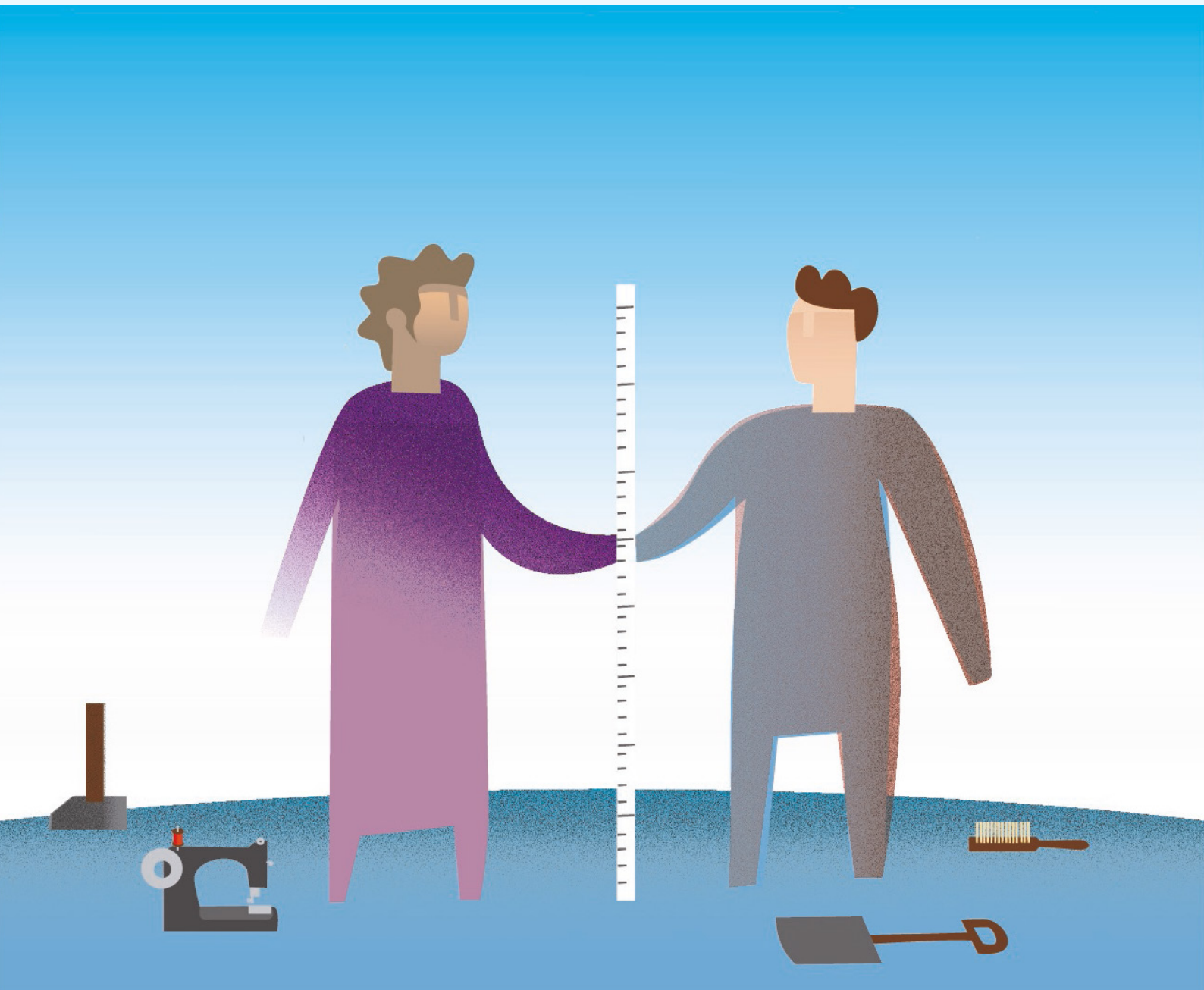
Oppilaitoksen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöhön on tärkeää ottaa mukaan kaikki oppilaitoksen ammattiryhmät ja toiminnot, mukaan lukien opiskelijahuolto. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilannetta arvioitaessa opiskelijahuolta tarkastellaan omana kokonaisuutenaan. Näin saadaan riittävän tarkkaa tietoa siitä, miten opiskelijahuolta pitäisi kehittää eri opiskelijaryhmien näkökulmasta. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaan on siksi hyvä ottaa tavoitteita ja toimenpiteitä myös opiskelijahuollon osalta.

Lue lisää:

Opetushallituksen määräys 12.03.2018 OPH-285-2018:

Opiskeluhuollon keskeiset periaatteet ja tavoitteet sekä opiskeluhoitosuunnitelman laatiminen ammatillisessa koulutuksessa

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/maarays-opiskeluhoollon-keskeisista-periaatteista-ja-tavoitteista>

4 KOHTI TYÖELÄMÄÄ

Koulutus- ja ammattivalinnat jakaantuvat Suomessa edelleen vahvasti sukupuolen mukaan. Osittain nuoria ohjataan edelleen perinteisten sukupuolistereotyyppien mukaisiin koulutus- ja ammatinvalintoihin. Myös vähemmistöryhmiin kuuluvia nuoria saatetaan ohjata vain tiettyihin valintoihin kyseiseen ryhmään liitettävien stereotyyppien mukaisesti.

Tasa-arvovaltuutetun eduskunnalle antaman kertomuksen 2018 mukaan työ-elämän segregatio eli jakautuminen naisten ja miesten aloihin on Suomessa poikkeuksellisen voimakas: vain noin 10 % palkansaajista työskentelee aloilla, joilla naisia ja miehiä on molempia vähintään 40 %. Ammattien sukupuolittuminen vaikuttaa myös naisten ja miesten palkkaeroihin, joka on edelleen noin 16 %.

Tukemalla ja kannustamalla opiskelijaa tarkastelemaan työelämää, ammattialoja ja omia toiveitaan monipuolisesti ja kriittisesti voidaan opinto- ja uraohjauksella purkaa näitä käytäntöjä. Opiskelijaa on rohkaistava tekemään yksilöllisten vahvuksiensa ja oman motivaationsa perusteella ennakkoluulottomia valintoja. Valintoihin rohkaisevat myös hyvät esimerkit, joita voi pyytää kertomaan omista urapoluistaan ja esitellä niitä.

Lue lisää:

Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018

https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Kertomus_eduskunta_web.pdf/41d7df4f-8d2a-437c-8b33-3e08329d014a

4.1 Yhdenvertainen ja tasa-arvoinen opinto- ja uraohjaus luo mahdollisuuksia

Opinto-ohjaus ja uraohjaus ovat opinto-ohjaajan erityinen tehtävä, mutta ohjaus kuuluu myös muun opetus- ja ohjaushenkilöstön työhön. Ohjausta tapahtuu monenlaisissa opiskeluaikaisissa kohtaamisissa. Oppilaitoksen henkilöstön ilmaisemilla näkemyksillä on aina ohjausvaikutusta.

Ohjauksellinen ajattelu osana jokaisen opetus- ja ohjaushenkilöstön jäsenen ammattiosaamista korostuu entisestään. Koko oppilaitos ohjaa -periaate merkitsee kokonaisvaltaista ohjauksen toteutusta, jolloin koko opetus- ja ohjaushenkilöstön tehtävänä on tukea opiskelijoiden kasvua, kehitystä ja hyvinvointia, ohjata heitä oppimis- ja opiskelutaidoissa sekä tukea heidän ammatillista kasvuaan, urakehitystään ja tulevaisuuden suunnitelmiaan. Kokonaisvaltainen ohjausmalli korostaa kaikkien ohjaustyötä tekevien vastuuta oman vuorovaikutussensa merkityksestä.

Hyvä ohjaus on monimuotoista ja tarpeenmukaista. Sen muotoina voi olla esimerkiksi keskustelut, valmennukset ja vertaistuki. Sähköisiä palveluja voi käyttää avuksi ohjauksen toteuttamisessa. Yksilöllisiin tarpeisiin vastaavia ohjauspalveluja tulisi olla kaikkien saatavissa tasapuolisesti ja matalalla kynnyksellä.

Oppilaitoksella pitää olla erillinen ohjaussuunnitelma, jossa sisällölliset, menetelmälliset, työnjaolliset ja vastuukysymykset on määritetty ja kirjoitettu auki. Ohjaussuunnitelmassa

kuvataan konkreettisesti, miten sukupuolitietoisuutta edistetään ja miten sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään opetuksessa ja ohjausprosessin aikana.

Oppilaitoksessa tulee olla suunniteltu ohjauksen palvelutarjonnan kokonaisuus, siihen kuuluvat vastuut ja toimijoiden tehtävä sekä yhteistyön käytännöt. Suunnitelmassa on hyvä kuvata, miten sukupuoli- ja yhdenvertaisuustietoisuutta edistetään ja miten sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään ohjauksessa.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen ohjaus lähtee kriittisestä ja kokonaisvaltaisesta pohdinnasta. Oppilaitoksessa on keskusteltava siitä, millaisia mahdollisia sukupuolijakoon tai muihin stereotypioihin liittyviä näkyviä tai näkymättömiä rakenteita tai käytänteitä ohjaukseen sisältyy.

Elinikäisen ohjauksen kansallisessa strategiassa uranhallintataidot on nostettu yhdeksi ohjauksen tavoitteeksi kaikilla koulutusasteilla. Ohjauksen keskiöön nostetaan opiskelijoiden tukeminen itsenäisiin, ei-perinteisiin koulutus- ja ammatinvalintoihin.

Ammatillisen koulutuksen toiminta- ja rahoituslainsäädännön uudistamisella pyritään turvaamaan opiskelijalle yhä yksilöllisempi ja joustavampi opintopolku. Oppilaitoksella on velvollisuus laatia jokaiselle opiskelijalle henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma (HOKS), jossa tunnustetaan opiskelijan aiempi osaaminen ja suunnitellaan, millaista osaamista opiskelija tarvitsee sekä miten sitä hankitaan eri oppimisympäristöissä. Samalla suunnitellaan tarvittavat ohjaus- ja tukitoimet. Ammatillisen koulutuksen uudistuksessa yhtenä painopistealueena on myös työpaikalla oppiminen, jonka vuoksi työelämän kanssa tehtävä yhteistyö korostuu entisestään.

Uudessa lukiolaissa, säädetään aiemmasta laista poiketen oikeudesta oppimisen tukeen. Tällä halutaan turvata opiskelijoiden yhdenvertaisuus ja tosiasiallinen mahdollisuus siirtyä toisen asteen opintoihin. Tukea oppimiseensa voivat tarvita esimerkiksi luki- ja kirjoitushäiriöistä kärsivät opiskelijat tai opiskelijat, joiden hankala perhe- tai muu elämäntilanne heijastuu opinnoissa oppimisvaikeuksina. Tukea tarvitsevat myös opiskelijat, joilla on keskitymisvaikeuksia tai puutteita opiskelutaidoissa. Ohjausta on tarkoitus jatkossa antaa myös niille opiskelijoille, jotka jäävät lukion jälkeen ilman jatko-opintopaikkaa tai keskeyttävät lukio-opintonsa.

Ammatillisilla koulutuksen järjestäjillä on velvoite selvittää yhdessä opiskelemaan hakeutuvan kanssa hänelle soveltuva tutkinto, tutkinnon osa tai koulutus. Tarvittaessa opiskelija ohjataan toisen koulutuksen järjestäjän järjestämään koulutukseen tai muuhun tarkoitukseenmukaiseen palveluun. Opiskelijalla on myös perustellusta syystä oikeus vaihtaa tutkintoa tai koulutusta. Jos opiskelija on ilman hyväksyttävää syytä keskeyttämässä opintonsa, koulutuksen järjestäjän tehtävänä on selvittää hänelle soveltuvampi tutkinto ja ohjata jatkamaan opintoja.

OPISKELIJOITA ON ROHKAISTAVA TEKEMÄÄN YKSILÖLLISIÄ VALINTOJA

On tärkeää, että oppilaitos on mukana murtamassa opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla stereotyyppisiä eri ammatteja ja oppiainevalintoja koskevia käsityksiä. On tärkeää, että ohjaava henkilökunta tunnistaa mahdolliset omat ennakkokäsityksensä ja niiden vaikutuksen ohjaustyöhön.

Oppilaitoksen on rohkaistava opiskelijaa tekemään yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä perusteella ennakkoluulottomia aine-, suuntautumis- ja uravalintoja. Opiskelijaa tuetaan näin hakeutumaan myös aloille, joilla opiskelijan oma sukupuoli tai muu ominaisuus on vähemmistönä, jos se on hänen etujensa mukaista.

Opinto-ohjauksen yhdenvertaisuutta vuonna 2015 kartoittaneen *Syrjintä koulutuksessa* -selvityksen tulokset osoittavat, että opinto-ohjauksen saamiseen liittyy ongelmia. Vähemmistötaustaan liittyviä puutteita löytyi esimerkiksi saamelaisnuorten kohdalla, joille ei lukiossa kerrottu saamen kieleen tai kulttuuriin liittyvistä mahdollisuuksista korkeakouluopinnoissa.

Puutteellisen opinto-ohjauksen lisäksi ohjauksen yhdeksi haasteeksi on havaittu opiskelijan taustan vaikutus siihen, mihin suuntaan häntä ohjataan opinnoissa. Tutkimuksissa on tullut esille, miten opinto-ohjaajat tai muut opetus- ja ohjaushenkilöstön edustajat suosittelevat esimerkiksi maahanmuuttajataustaisille opiskelijoille usein hoiva-alaa tai lähihoitajakoulutusta sukupuolesta, koulutustaustasta, työkokemuksesta ja kiinnostuksista huolimatta.

Vammaisten opiskelijoiden kohdalla on ollut samansuuntaisia havaintoja. Heidän kohdallaan on pitkään vallinnut näkemys, jonka mukaan heille soveltuu vain tietynlainen koulutus. Vammaisia nuoria saatetaan myös lähtökohtaisesti ohjata erityisoppilaitoksiin tai erityisopinnoihin.

Opinto-ohjaajien ja muiden opetushenkilöstöön kuuluvien onkin tarkasteltava kriittisesti omia ennako-oletuksiaan eritaustaisten opiskelijoiden soveltuvuudesta eri aloille. Tämä on keskeistä myös siksi, että toisen asteen aikana tehdyt koulutusvalinnat vaikuttavat suoraan työhöön ja sen kautta tulotasoon ja eläkkeeseen. Jos tiettyihin väestöryhmiin kuuluvia ohjataan jo perus- tai toisen asteen oppilaitoksissa matalapalkka-aloille, oppilaitosten käytännöt osaltaan voimistavat väestöryhmien välisiä eroja tulotasossa.

URAVALLINNAT OVAT HYVIN SUKUPUOLITTUNEITA

Stereotyyppinen käsitys sukupuolista rajaa yhä opinto-, ammatti- ja uravalintoja. Koulutus- ja ammattirakenteen jakaantuminen sukupuolen mukaan on Suomessa erityisen voimakas, eikä siinä ole juurikaan näkyvissä murtumisen merkkejä. Naiset suuntautuvat opinnoissaan edelleen perinteisesti naisennemistöisille aloille ja miehet miesennemistöisille. Tämän seurauksena myös työelämä on edelleen vahvasti sukupuolittunut miesten ja naisten aloihin.

Koulutusjärjestelmän sisällä vallitsee vahva sukupuoli- ja heteronormi. Vahvat stereotyyppiset sukupuolikäsitykset vaikuttavat kielteisesti nuorten mahdollisuuksiin kasvaa ja kehittyä tasa-arvoisiksi ja yhdenvertaisiksi kansalaisiksi, mutta muodostuvat usein haasteeksi erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille.

Sukupuolen mukaista eriytymistä tapahtuu erityisesti siirryttäessä perusasteelta toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Toisen asteen koulutusaloista tekniikan ja liikenteen ala sekä luonnontieteen ala ovat vahvasti miesvaltaisia, kun taas sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala, humanistinen ja kasvatustieteiden ala sekä matkailu-, ravitsemus- ja talousala ovat vahvasti naisvaltaisia.

Vuosina 2017-2019 käynnissä olleen *Purkutalkoot*-hankkeen tulosten mukaan ammatillisen toisen asteen opiskelijoiden hakeutumista omalle sukupuolelle epätyypilliselle alalle selittävät esimerkiksi omalle sukupuolelle poikkeavat harrastukset. Vuonna 2017 toteutetun *Amisbarometrin* analyysissä puolestaan havaittiin, että nuorten hakeutuminen epätyypillisille

aloille oli jokseenkin yhtä yleistä naisilla (8,5 %) ja miehillä (9,6 %), mutta naisilla epätyypillisten perustutkintojen kirjo oli suurempi.

Koulutuksen kaikilla tasoilla on pyrittävä vapautumaan asenteista ja käytänteistä, jotka ohjaavat tekemään oppiaineita, kursseja, oppimääriä, koulutusala, ammattia tai uraa koskevia valintoja perinteisten sukupuolijakojen mukaan. Opinto- ja uraohjauksella opiskelijoita tuetaan, rohkaistaan ja haastetaan tarkastelemaan työelämää, elinkeinorakennetta sekä ammattialoja monipuolisesti ja kriittisesti. Parhaimmillaan opinto-ohjauksella voidaan purkaa perinteiden ja työelämän sukupuolittavia ja eriarvoistavia rakenteita ja mekanismeja.

SUKUPUOLITIE TOINEN OHJAUS MUR TAA PERINTEITÄ

Opinto-ohjaajan on suhtauduttava tiedostavasti sukupuolten tasa-arvoa liittyviin kysymyksiin ja omaksuttava sukupuolitietoinen lähestymistapa ohjaukseen.

Sukupuolitietoinen opetus ja ohjaus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa opiskelijassa. Opetuksessa ja ohjauksessa pidättäydytään sosiaalisesta opiskelijaa hänen ulkoiseen sukupuoleensa.

Sukupuolitietoisuus konkretisoituu ohjaajan toiminnassa: hänen kyvyssään kuulla, kuunnella ja havaita opiskelijaa, tehdä hänestä tulkintoja sekä käydä vuoropuhelua hänen kanssaan. Sukupuolitietoisuuden ohjauksen keskeinen päämäärä, opiskelijan toimijuuden ja toimintakyvyn vahvistuminen, merkitsee hänen kykyään tehdä mielekkäitä oppiaine- ja muita valintoja ja merkityksellisiä suunnitelmia, jolloin sukupuoli ei asetu tiedostamattomaksi rajoitteeksi tai esteeksi.

Ohjaajan on hyvä pohtia, merkitseekö toimijuuden vahvistuminen ja toimintakyvyn lisääntyminen eri sukupuolten kohdalla erilaisia asioita. Onko hyvä oppiainevalinta, hyvä koulutusura tai sopiva ammatti määräytynyt jo etukäteen opiskelijan (oletetun) sukupuolen mukaan ja johdattelevatko nämä käsitykset ohjausprosessin kulkua?

Henkilökohtaisessa ohjauksessa liikutaan alueella, mikä edellyttää ohjaajalta erityistä herkkyyttä tunnistaa opiskelijan identiteettiä ja arvoihin liittyviä pohdintoja ja niiden merkityksiä opiskelijan tulevaisuutta koskevassa päätöksenteossa ja valinnoissa. Sukupuolitietoinen ohjaus perustuu vuoropuheluun ja edistää kriittistä pohdintaa omista arvoista, uskomuksista ja oletuksista.

Onko opetus ja ohjaus oppilaitoksessanne sukupuolitietoista?

- Opetuksella tuetaan jokaisen opiskelijan oppimista ja hyvinvointia (monipuoliset opetusmenetelmät, oppimisympäristöt ja verkostot).
- Opetus- ja ohjaushenkilöstö ei luokittele opiskelijoita tietynlaisiksi sukupuolen perusteella.
- Opiskelijoita ei ryhmitellä sukupuolen mukaan, ellei siihen ole erityistä perustetta (esim. suihkussa käynti).
- Oppilaitoksessa käsitellään avoimesti sukupuoleen liittyviä asioita.
- Oppimateriaalien sisältämiä sukupuolikäsityksiä tarkastellaan kriittisesti.
- Opetuksessa kyseenalaistetaan stereotyyppisiä sukupuolirooleja, työnjakoa, heteronormatiivisuutta ja yksipuolisia perhemalleja.
- Opiskelijoilta edellytetään samoja asioita sukupuolesta riippumatta. Sukupuoli ei vaikuta opintosuorituksen arviointiin.
- Opiskelijaa rohkaistaan sukupuolelleen epätyypillisiin koulutus- ja työura- valintoihin.

Lue lisää

Purkutalkoot-hanke, koulutuksen ja työelämän sukupuolisegregaation purkaminen.
<https://purkutalkoot.wordpress.com>

4.2 Ovet työelämään on avattava kaikille

- Millaisia haasteita työharjoittelu, koulutussopimus- ja oppisopimuspaikkojen saamisessa on noussut esille?
- Miten oppilaitos on tukenut opiskelijaa näissä tilanteissa?
- Pohtikaa, miten oppilaitos voi hälventää työnantajien ennakkoluuloja vähemmistötaustaisia nuoria kohtaan.

Lukiolaiset tutustuvat työelämään liittyviin kysymyksiin opinto-ohjauksen kurssilla. Monissa lukioissa on lisäksi mahdollisuus tutustua työelämään tai jatkokoulutuspaikkoihin muutamän päivän ajan. Työelämään tutustumisessa tulisi rohkaista opiskelijaa tutustumaan omalle sukupuolelleen epätyypillisiin aloihin.

Ammatillisessa koulutuksessa opiskelijat hankkivat osaamista joustavasti eri oppimisympäristöissä ja aiempaa enemmän työpaikoilla käytännön työtehtävissä. Työelämässä oppiminen perustuu joko koulutussopimukseen tai oppisopimukseen.

Työelämässä oppiminen suunnitellaan aina yhdessä työnantajan tai työpaikan edustajan kanssa osana henkilökohtaista osaamisen kehittämissuunnitelmaa (HOKS), joka liitetään osaksi oppi- tai koulutussopimusta. Oppilaitoksen opetus- ja ohjaushenkilöstön on tuettava

opiskelijaa sopivien työssäoppimispaikkojen saamisessa. Erityisen tärkeää tuki on opiskelijoille, joiden on muita haastavampaa saada harjoittelupaikkoja.

OPPILAITOS VOI HÄLVENTÄÄ TYÖNANTAJIEN ENNAKKOLUULOJA

Oppilaitoksen tulee huolehtia siitä, että työnantajan mahdolliset ennakkuulot eivät johda syrjintään työharjoittelupaikkojen tarjonnassa. Työnantaja voi esimerkiksi tarvita opastusta vammaisen opiskelijan mahdollisesti tarvitsemista kohtuullisista mukautuksista.

Oppilaitoksella on työelämäverkostojensa ja yhteistyön kautta mahdollisuus muuttaa työelämän asenteita lisäämällä tietoutta erilaisista osaajista, ja siten edistää kaikkien työllistymistä

Esimerkiksi romaniopiskelijan voi olla vaikea saada harjoittelupaikkaa romaneihin kohdistuvien ennakkuulujen vuoksi. Myös romanien perinteinen pukeutuminen herättää usein ennakkuuloja työpaikoilla. Selvitysten mukaan vaikeudet alkavat romaniopiskelijoilla jo yläkoulun työelämään tutustumisjaksolla, millä voi olla kauaskantoisia seurauksia jatko-opintoihin ja työllistymiseen.

Romanien lisäksi muun muassa vammaiset henkilöt, uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvat ja maahanmuuttajataustaiset opiskelijat voivat kohdata erityisiä haasteita työharjoittelupaikkojen saamisessa. Sukupuoleen liittyvät ennakkuulot voivat puolestaan vaikeuttaa työharjoittelupaikan löytämistä esimerkiksi, kun naispuolinen opiskelija hakeutuu perinteisesti miesenemmistöiselle alalle, sekä sukupuolivähemmistöjen kohdalla.

Vuonna 2015 julkaistussa *Syrjintä koulutuksessa* -kyselytutkimus nosti esiin yhdenvertaisuuden toteutumisen esteitä erityisesti työelämään tutustumisen ja työelämässä oppimisen yhteydessä. Syrjintää oli havainnut vajaa viidennes kaikista kyselyyn vastanneista. Ammatillisen koulutuksen vastaajista syrjintää oli havainnut jopa 31 %. Syrjintä kohdistui tutkimuksen mukaan erityisesti maahanmuuttajataustaisiin vastaajiin ja heistä erityisesti somaleihin. Romaneihin kohdistuva syrjintä nousi esille viidenneksessä vastauksista. Lukiokoulutuksen puolella syrjintää oli havainnut vain alle neljä prosenttia, mitä selittää osin työharjoittelun määrän vähäisyys lukiossa.

Yleisimmin nuoria syrjittiin niin, ettei heitä otettu lainkaan työelämään tutustumisjaksolle tai työpaikalle oppimaan. Jotkut työnantajat ovat järjestelmällisesti kieltäytyneet ottamasta maahanmuuttajataustaisia tai romaneita. Syrjinnän vuoksi nuorten edistyminen opinnoissa kärsii ja valmistuminen vaikeutuu. Nuorten ulkopuolisuuden ja riittämättömyyden tunne kasvaa kuten myös kynnys hakea töitä. Syrjintä voi johtaa myös koulutuksen keskeyttämiseen ja syrjäytymiseen.

Opinto-ohjaajan ja muun opetus- ja ohjaushenkilöstön rooli on keskeinen työnantajien ennakkuulujen hälventämisessä, työnantajayhteistyössä ja työpaikkaohjaajien kouluttamisessa. Syrjinnän vaarassa olevien nuorten on erityisen tärkeää saada tukea ja tietoa työelämästä. Heidän vahvuksiensa ja kiinnostusten kohteidensa löytämiseksi olisi tärkeää päästä tutustumaan oikeisiin työpaikkoihin ja laajentaa näkemystä itselle soveltuvista ammateista.

Työelämässä on syrjiviä asenteita, eivätkä kaikki opiskelijat ole työnhakijoina yhdenvertaisia. Siksi on tärkeää, että oppilaitokset aktiivisesti puuttuvat, jos tietoon tulee opiskelijan kohtaama syrjintää tai työnantajan syrjiviä asenteita. Tarvittaessa oppilaitoksen tulisi hyödyntää

mahdollisuutta positiiviseen erityiskohteluun, jotta todellisuudessa kaikki opiskelijat saavat harjoittelupaikan. Oppilaitos voi myös tarvittaessa tiedottaa paikallisille työnantajille tai yrityksille yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksesta. Työharjoittelupaikan epääminen epäasiallin syin voi olla laissa kiellettyä syrjintää tai rikos.

Työnantaja pelkäsi romanityöntekijän karkottavan asiakkaat

Romaninuori opiskeli hiusalan tutkintoa pienemmällä paikkakunnalla, jossa useampi kampaamo kieltäytyi tarjoamasta hänelle työssäoppimispaikkaa. *”Vaikka aina tein selväksi, että vaikka tulen nämä vaatteet päällä, mutta työskentelen muut vaatteet päällä.”* Erään kampaamon omistaja oli sanonut nuorelle suoraan, ettei hänellä ole mitään henkilökohtaisesti tätä vastaan, mutta hänellä on pieni asiakaskunta, joka ei pitäisi siitä, että hän ottaisi romanin töihin. Lopulta nuori kuitenkin löysi työssäoppimispaikan kampaamosta ja sai opinnot suoritettua.

Lähde: Syrjintä koulutuksessa (2015)

Työntekijää ei saa jättää palkkaamatta asiakkaiden oletettujen tai todellisten asenteiden vuoksi.

Maahanmuuttajataustaiselle ehdotettiin nimenvaihtoa

Maahanmuuttajataustainen lähihoitaja ei valmistuttuaan saanut vastauksia työhakemuksiinsa työnantajilta. Asiaan kiinnitettiin huomiota myös työvoimatoimistossa, jossa virkailija ei keksinyt muuta syytä tilanteeseen kuin tämän maahanmuuttajataustasta kertovan nimen. Virkailija kertoi, että joku vastavassa tilanteessa ollut oli vaihtanut nimensä, minkä jälkeen työnantajat olivat alkaneet vastata työhakemuksiin. Ehdotus nimen vaihtamisesta oli hämmentänyt nuorta. Hän työllistyi lopulta omalla nimellään omien kontaktiensa avulla.

Lähde: Syrjintä koulutuksessa (2015)

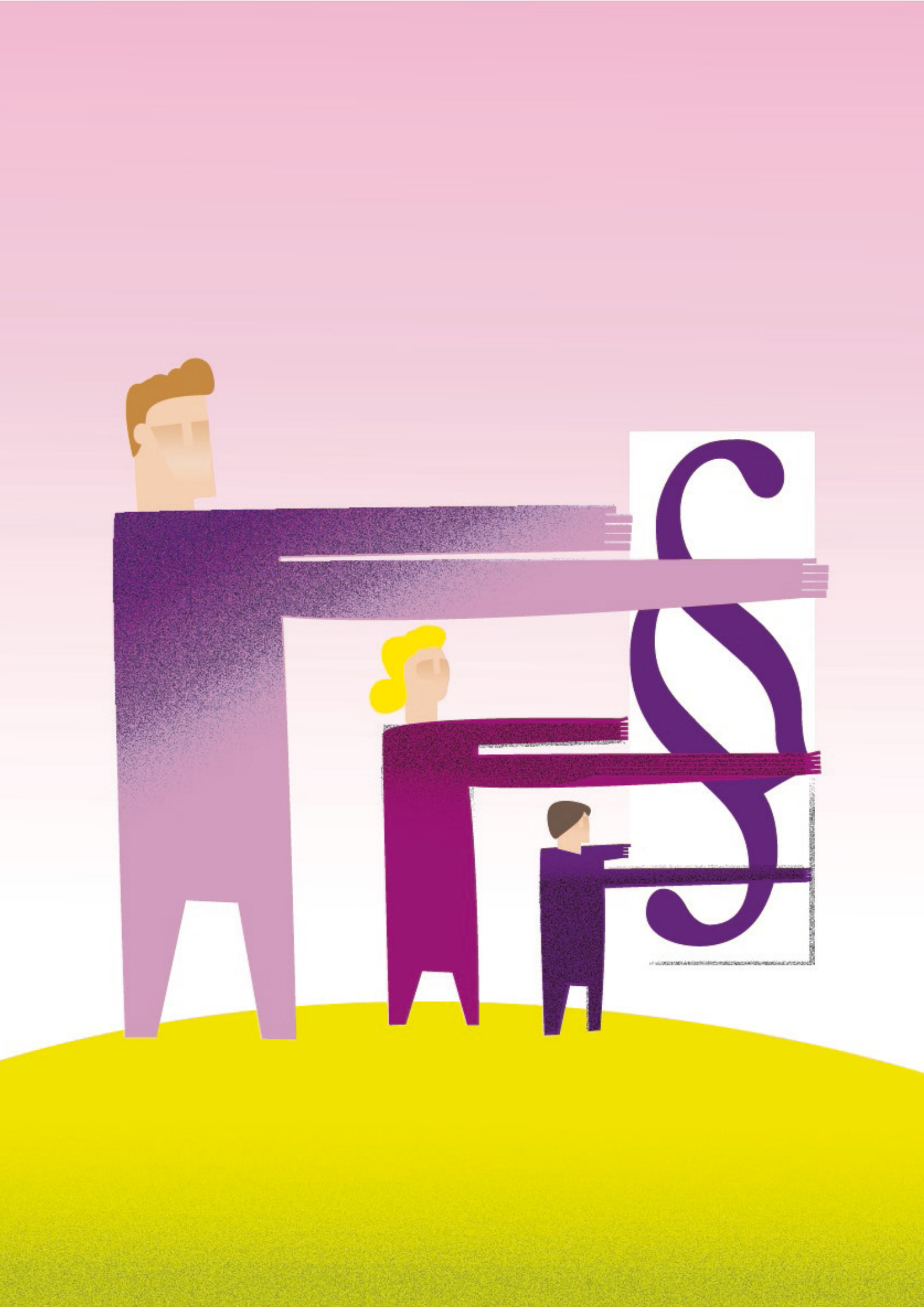
Ehdotus nimenvaihdosta varmasti tarkoitti hyvää, mutta siirsi vastuun työnantajien syrjivistä asenteista työnhakijalle itselleen ja oli siten vahingollinen.

Lue lisää

Työelämässä oppimisesta opetus- ja kulttuuriministeriön sivuilla:
<https://minedu.fi/tyopaikalla-oppiminen>

WeAll-tutkimushanke, tutkimuksella kohti tasa-arvoista työelämää:
<http://weallfinland.fi/fi/etusivu/>

Opas positiiviseen erityiskohteluun:
<https://www.syrjinta.fi/documents/10181/36404/Positiivisen+erityiskohtelun+opas/34593484-7b08-47da-a662-cceb6e4df28e>

5 AJATUKSESTA KÄYTÄNNÖN TEKOIHIN

Oppilaitoksella on lainsäädäntöön perustuva velvollisuus edistää sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Edistämistoimien on perustuttava suunnitelmaan, ja niiden on oltava tavoitteellisia, tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia. On varmistettava, että hyvät ajatukset saadaan muuttumaan käytännön teoiksi. Kyse on jatkuvasta kehittämis-työstä, joka on nivottava kiinteäksi osaksi oppilaitoksen kaikkea toimintaa.

5.1 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö kehittää oppilaitosta

- Millä eri tavoin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä tehdään oppilaitoksessanne?
- Miten varmistetaan, että henkilökunnalla on riittävästi tietoa ja taitoa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen?
- Miten varmistetaan, että opiskelijoilla on riittävästi tietoa ja taitoa tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta?
- Voiko edistämistyötä vahvistaa nykyisestä?

Oppilaitosten tasa-arvo ja yhdenvertaisuuden edistäminen tulisi nähdä paitsi velvoitteena myös mahdollisuutena. Tuloksellinen edistämistyö edellyttää, että oppilaitoksen henkilökunnalla on tehtävän edellyttämät valmiudet. Sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävät toimet pitää miettiä kunkin oppilaitoksen olosuhteita vastaaviksi. Tämän vuoksi ne on tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain mukaan tehtävä oppilaitoskohtaisesti, eikä niitä voi esimerkiksi antaa kaikkia oppilaitoksia koskevinä koulutuksenjärjestäjän määräyksinä. Koulutuksenjärjestäjä voi antaa asiaa koskevia ohjeita, suosituksia ja yleislinjauksia sekä palautetta oppilaitoksessa tehdystä työstä.

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen näkyy opetuksen sisällöissä ja työskentelytavoissa sekä erityisesti opiskelijoitten kohtaamisessa ja kohtelussa. Opiskelijoiden tarpeisiin on vastattava tarvittaessa eriyttäen. Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistää parhaiten kokemus yhteisön tasa-arvoisena ja yhdenvertaisena jäsenenä olemisesta, kuulluksi ja nähdyksi tuleminen omana itsenään sekä mahdollisuus vaikuttaa yhteisön toimintaan.

Osallistavalla toimintakulttuurilla sekä rakentavalla vuorovaikutuksella on laaja merkitys opiskelijan hyvinvoinnille. Jokaisen osallisuus lisää myös oppilaitoksen turvallisuutta. Oppilaitosyhteisöön kuulumisen, hyväksytyksi tulemisen tunne ja yhdenvertaiset vaikutusmahdollisuudet vähentävät erilaisten näkemysten polarisaatiota, syrjäytymistä sekä myös riskiä opiskelijan ajautumiseen ääriiliikkeen kannattajaksi.

Oppimateriaalin valinta on merkittävässä roolissa siinä, että opetussisällöt edistävät yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen opetus- ja ohjaushenkilöstö osaa kiinnittää opiskelijoiden huomiota oppimateriaaleissa mahdollisesti esiintyviin puutteisiin, virheisiin, stereotyyppioihin ja puolueellisuuteen.

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tehokas, tarkoituksenmukainen, tavoitteellinen ja suunnitelmaan perustuva edistäminen on oppilaitoksille lakiin perustuva velvollisuus. Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain eli tasa-arvolain sekä yhdenvertaisuuslain lisäksi useat kansainväliset ihmisoikeussopimukset velvoittavat yhdenvertaisuuden ja

tasa-arvon turvaamiseen koulutuksessa. Samat periaatteet sisältyvät myös lukion opetus-suunnitelman ja ammatillisen koulutuksen tutkintojen perusteisiin.

Yhdenvertaisuutta on edistettävä tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti

Yhdenvertaisuuden arvioinnin verkkotyökalusta löytyy vinkkejä ja hyviä käytäntöjä yhdenvertaisuustilanteen arviointiin
<http://yhdenvertaisuus.finlex.fi/>

Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakauksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Oppilaitoksella on oltava suunnitelma tarvittavista edistämistoimenpiteistä, ja opiskelijoille tai heidän edustajilleen on varattava mahdollisuus tulla kuulluksi niitä suunniteltaessa. Edistämistoimenpiteiden on oltava oppilaitoksen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Yhdenvertaisuuslain positiivista erityiskohtelua koskevan säännöksen mukaan sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen tai syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää. Muunlainen erilainen kohtelu koulutuksen saamisessa, mukaan lukien erikoistumis- tai uudelleen koulutuksen tai ammatillisen ohjauksen saamisessa, on yhdenvertaisuuslain mukaan mahdollista vain, jos erilainen kohtelu perustuu lakiin ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia.

Positiivista erityiskohtelua voi olla esimerkiksi:

- maahanmuuttajille järjestettävä kieli- tai muu koulutus suomalaiseen yhteiskuntaan kotoutumisen helpottamiseksi
- kiintiöt tietyille syrjinnälle alttiille tai haavoittuvassa asemassa oleville
- kohdistettu valmennus tietyille ryhmälle oppilaitoksen valintakoetta varten tai
- nuorille annettava työllistämistuki.

Koulutuksen järjestäjän on tehtävä lisäksi asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammainen henkilö voi kouluttautua yhdenvertaisesti muiden kanssa.

TASA-ARVOA ON EDISTETTÄVÄ TAVOITTEELLISESTI JA SUUNNITELMALLISESTI

Sukupuoleen perustuvan syrjinnän kiellosta ja sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisestä säädetään tasa-arvolaissa. Tasa-arvolain mukaan koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että tytöillä ja pojilla sekä naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen ja että opetus, tutkimus ja oppiaineisto tukevat lain tarkoituksen toteutumista.

Lisäksi koulutuksen järjestäjän on ennaltaehkäistävä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Tämä on otettava huomioon oppilaitosten tasa-arvosuunnitelmia valmisteltaessa ja tasa-arvoa edistävästä toimenpiteistä päätettäessä.

Opetuksella, oppimateriaalilla sekä viestintä- ja markkinointimateriaalilla on merkitystä siinä, miten opiskelijan käsitys eri ammateista muodostuu. Opetuksesta ja kaikesta materiaalista pitää välittyä ennakoluulon kuva siitä, mikä eri sukupuolille on sopivaa ja mahdollista. Tasa-arvolain säännös, jonka mukaan opetuksen ja oppiaineiston on tuettava tasa-arvolain tarkoituksen toteutumista, merkitsee siis sitä, että opetuksen ja oppimateriaalin ei pidä sisältää sukupuolisidonnaisia mielikuvia ja näin luoda tai ylläpitää työelämää koskevia ennakoluuloja tai kaavamaisia sukupuolirooleja.

Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että vuosittain laaditaan oppilaitoskohtaisesti tasa-arvosuunnitelma yhteistyössä henkilöstön ja opiskelijoiden kanssa. Suunnitelma voidaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa tai muuta oppilaitoksen suunnitelmaa.

Tasa-arvosuunnitelmassa pitää olla selvitys oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta, tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi sekä arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista. Suunnitelmassa on kiinnitettävä erityistä huomiota opiskelijavalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opinto-suoritusten arvioitiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuolen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen.

5.2 Ohjeita tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laadintaan

- Käykää läpi oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat ja arvioikaa niitä oppaan ohjeita vasten. Miten suunnitelmia ja niiden toimeenpanoa voisi parantaa?
- Miten opiskelijat on otettu mukaan suunnitelmien tekemiseen?
- Suunnitelmat laaditaan aina oppilaitoksen omien tarpeiden mukaisesti.

Oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma on työkalu, joka tukee sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämistä kaikessa oppilaitoksen toiminnassa. Suunnitelmalla varmistetaan, että oppilaitoksessa tehdään järjestelmällistä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävää työtä. Edistämistyön tavoitteena on myös syrjinnän ennaltaehkäisy.

Oppilaitoksen maine hyvänä, oikeudenmukaisena ja aikaansa seuraavana toimijana lisää sen vetovoimaa. Opiskelijalle puolestaan tieto omista perusoikeuksista on tärkeää pääomaan tulevaa työelämää ja mahdollisia jatko-opintoja varten.

Oppilaitoksen on tarkoituksenmukaista yhdistää tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat. Riippumatta suunnitelman muodosta, oppilaitoksen on kyettävä osoittamaan, että niin yhdenvertaisuuslain kuin myös tasa-arvolain asettamat suunnitelman menettelyä ja sisältöä koskevat vaatimukset täyttyvät.

LUODAAN OSALLISTAVA YMPÄRISTÖ

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelulla luodaan yhteinen käsitys siitä

- millainen on tasa-arvoinen ja yhdenvertainen oppilaitos
- mitkä asiat oppilaitoksessa mahdollisesti estävät tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista
- mitkä asiat edistävät tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta oppilaitoksessa
- millä edellytyksillä ja toimintatavoilla opiskelijalla on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa oppilaitoksen toimintaan ja
- miten puututaan häirintään ja ennaltaehkäistään sitä.

Tavoitteena on monimuotoisuuden näkyväksi tekeminen ja opiskelijoiden osallisuuden kokemuksen luominen. Osallistavalla ympäristöllä pyritään saavuttamaan oppilaitos, jossa jokainen kokee olevansa mukana ja voi ja uskaltaa olla oma itsensä.

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen on taito, jonka harjaannuttaminen on hyödyllistä niin opetus- ja ohjaushenkilöstölle kuin opiskelijoillekin. Taidon karttumisen myötä opitaan tunnistamaan mahdolliset tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisen esteet sekä puuttumaan niihin.

Myös sitoutuminen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävien toimenpiteiden toteutukseen on helpompaa, kun niistä on sovittu yhdessä ja ne vastaavat omia tarpeita.

TYÖ ON AINA OPPILAITOSKOHTAISTA

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön onnistumisen kannalta on tärkeää, että työ perustuu oppilaitoksen ja sen opiskelijoiden tarpeisiin. Oppilaitos laatii siksi omia tarpeitaan vastaavan suunnitelman painottaen tärkeäksi valitsemiaan toimenpiteitä. Suunnitteluvaiheessa nykytilaa on arvioitava kaikkien syrjintäperusteiden osalta.

Koulutuksen järjestäjällä on vastuu siitä, että kaikissa sen hallinnoimissa oppilaitoksissa tehdään suunnitelmallista oppilaitoskohtaista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain edellyttämällä tavalla.

Oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma laaditaan aina yhteistyössä oppilaitoksen henkilöstön ja opiskelijoiden kanssa. Yhdenvertaisuuslain mukaan koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on varattava opiskelijoille tai heidän edustajilleen mahdollisuus tulla kuulluksi edistämistoimenpiteistä päätettäessä. Koulutuksen järjestäjän tai oppilaitoksen johdon yksin laatima suunnitelma ei täytä lainsäädännön asettamia vaatimuksia.

Oppilaitoksessa tehtävä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö on jatkuva prosessi, joka tehdään koko oppilaitoksen yhteistyönä. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö on jokaisen oppilaitosyhteisöön kuuluvan asia eikä työtä voi ulkoistaa.

Oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävään työhön kuuluu kaikki syrjintäperusteet kattava selvitys oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteesta, tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi sekä arvio aikaisempaan suunnitelmaan sisällytettyjen toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista.

KARTOITETAAN OPISKELIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ

Oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilannetta on hyvä kartoittaa monella tavalla. Tärkeintä on saada esiin opiskelijoiden näkemys ja kokemus siitä, miten sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus toteutuvat heidän omassa oppilaitoksessaan. Hyviä menetelmiä ovat esimerkiksi keskustelut ja kirjalliset kyselyt. Myös tilastoja on mahdollista hyödyntää, mikäli tiedot on koottu ja eritelty siten, että ne tuottavat tarvittavaa tietoa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tarkasteluun (esimerkiksi iästä, sukupuolesta, äidinkielestä, ym.). Esimerkiksi Kouluterveyskyselyn oppilaitoskohtaisia tuloksia voidaan ja on suositeltavaa hyödyntää. Tuloksia on tärkeää käsitellä opiskelijoiden kanssa. Pelkän tilastotiedon käyttäminen tilanteen kartoittamiseksi ei kuitenkaan riitä muun muassa siitä syystä, että tilastotietoa ei ole saatavilla kaikkien syrjintäperusteiden osalta.

Ammatillisen koulutuksen opiskelijoilta, jotka suorittavat ammatillisia perustutkintoja, ammattitutkintoja ja erikoisammattitutkintoja tai näiden tutkintojen osia, kysytään valtakunnallista opiskelijapalautetta kaksi kertaa opintojen aikana: aloitusvaiheessa ja päättövaiheessa. Kysymykset ovat kaikille vastaajille yhteiset ja tulokset raportoituvat anonymisoidussa tilastomuodossa avoimesti kaikkien hyödynnettäväksi. Julkaisualustana on Vipunen.fi -opetushallinnon tilastopalvelu > Ammatillinen koulutus > Opiskelijapalautte. Tuloksia on saatavissa 1.7.2018 alkaen. Kysely sisältää myös opiskeluilmapiiiriin ja opiskelijoiden hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä, mm. onko kokenut tai havainnut kiusaamista, syrjintää tai häirintää oppilaitoksessa tai työpaikalla, jossa opiskelee.

Tilastoista tai yleisluontoisista tutkimuksista saatu tieto ei yksin riitä kuvaamaan tilannetta oppilaitoksessa, vaan se on kartoitettava oppilaitoskohtaisesti tarkemmin hyödyntäen monipuolisia menetelmiä, mukaan lukien opiskelijoille suunnatut kyselyt, työpajat tai vastaavat. Tilannetta on arvioitava jokaisen yhdenvertaisuuslaissa ja tasa-arvolaissa mainitun syrjintäperusteen osalta.

Opiskelijoiden kokemuksia arvioitaessa voidaan opiskelijoilta kysyä oppilaitoksen yleisestä ilmapiiristä, opetuksesta ja arvioinnista, opinto-ohjauksesta tai opetusmateriaaleista. Kyselyllä voidaan kerätä tietoa myös esiintyvistä häirinnästä tai syrjinnästä sekä toiveita ja

kehittämisideoita. On tärkeää huomioida kyselyssä eri syrjintäperusteet. Kirjallisen kyselyn vastaukset voivat toimia yhteisen keskustelun pohjana, ja niissä esitetyt toiveet voidaan koota toimenpide-ehdotuksiksi. Opiskelijat on hyvä osallistaa kehittämiskohteista päättämiseen. Kysely voidaan tehdä myös henkilökunnalle.

Tasa-arvolain mukaan oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävässä tasa-arvosuunnittelussa on kiinnitettävä erityistä huomiota opiskelijavalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintosuoritusten arvioitiin, seksuaalisen häirinnän ja sukupuolen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen sekä toimenpiteisiin, joilla ennaltaehkäistään sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää.

VALITAAN TOIMENPITEET HAVAITTUJEN TARPEIDEN MUKAAN

Tarvittavat kehittämiskohteet ja konkreettiset toimenpiteet sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi perustuvat oppilaitoksessa laadittuun selvitykseen, ja ne valitaan aina oppilaitoksen omien tarpeiden mukaan. On parempi keskittyä muutama asiaan ja muuttaman epäkohdan poistamiseen kuin yrittää ratkaista liian monta ongelmaa samanaikaisesti. Kyseessä on jatkuva kehittämistyö, jossa esille nouseviin kysymyksiin etsitään vastauksia.

Suunnitelmasta tulee käydä ilmi, miten se on laadittu ja mitä selvityksessä on saatu selville. Sovitut toimenpiteet voivat kohdistua mihin tahansa selvityksessä esille nousseeseen kysymykseen. Esimerkiksi tiedon lisääminen sukupuolten tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta voi olla yksi toimenpide. On hyvä yhdessä sopia kaikille toimenpiteille myös aikataulut ja vastuhenkilöt, jotta suunnitelmaan kirjatut ajatukset saadaan muuttumaan arkipäivän teoiksi, sekä sopia siitä, miten toteutumista seurataan.

Toisen asteen oppilaitoksella saattaa olla useita toimipisteitä eri paikkakunnilla. Jossain voi olla perinteisesti miesenemmistöisen alan koulutusta ja toisessa perinteisesti naisennemmistöisen alan koulutusta. Opiskelijoiden kokemukset voivat siksi erota merkittävästi toisistaan. Kartoitus oppilaitoksen tasa-arvo ja yhdenvertaisuustilanteesta onkin hyvä tehdä niin, että sitä voi tarvittaessa analysoida toimipisteittäin. Mikäli kartoitus paljastaa jonkin epäkohdan – vaikkapa huolestuttavan määrän häirintätapauksia – on luontevaa kohdentaa toimenpiteet epäkohdan selvittämiseksi kyseiseen toimipisteeseen.

MUUNNETAAN SUUNNITELMA KÄYTÄNNÖN TEOIKSI

Yhdistetty tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma voidaan kirjata tai muutoin dokumentoida eri tavoin. Pääasia on, että suunnitelma on konkreettinen, ymmärrettävä ja että sen esitystapa kannustaa opiskelijoita tai heidän edustajiaan, huoltajiaan ja oppilaitoksen henkilökuntaa omaksumaan suunnitelman tavoitteet.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laatiminen ei ole itsetarkoituksellista, vaan työn onnistuminen mitataan siinä, miten se tukee ja ohjaa oppilaitosta tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävään työhön ja saa aikaan tarvittavia käytännönläheisiä ja konkreettisia muutoksia. Asiakirjan laatiminen ei siksi ole työn tavoitteena. Tavoitteena on, että oppilaitoksen toimintaa tarkastellaan ja kehitetään sukupuolten tasa-arvon, moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Näin varmistetaan, että hyvä ajatus saadaan muuttumaan arkipäivän teoksi. Sovittujen toimenpiteiden tehokas toimeenpanto vaatii koko oppilaitosyhteisön sitoutumista ja johdon varauksettoman tuen. Johdolla ja henkilöstöllä on myös oltava halua ja rohkeutta puuttua mahdollisesti esiin nouseviin epäkohtiin.

Juuri tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma luo edellytykset mahdollisiin epäkohtiin puuttumiselle, koska suunnitelmaan kirjataan yhteisesti sovitut toimenpiteet, toimintatavat ja toimintaa ohjaavat arvot. Näin puuttuminen ei jää yhdenkään yksittäisen henkilön oman tunnon kysymykseksi, vaan vastuu suunnitelman toteuttamisesta ja mahdollisiin epäkohtiin puuttumisesta on määritelty ja toimintaohjeet ovat kaikkien tiedossa.

Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävä työ saattaa herättää myös vastustusta. Osa henkilöstöstä saattaa kokea tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävät toimet turhina tai ajatella, että ne ovat kritiikkiä heidän toimintaansa kohtaan. Etenkin näissä tilanteissa on tärkeää, että johto osoittaa selvän tukensa vastuuhenkilöille ja suunnitelluille kehittämistoimille ja on valmis käymään keskustelua työn tavoitteista ja keinoista. Vaikka kaikki eivät olisikaan edelläkävijöitä ja innokkaita kokeilijoita, on tärkeää varmistaa, että kehittämistyötä ei vähätellä tai hankaloiteta.

Johtajan tehtävänä on varmistaa, että hyväksytystä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmasta sekä oppilaitoksen hyvistä käytännöistä tiedotetaan henkilöstölle, opiskelijoille ja heidän huoltajille. Tiedottamisen kanavana käytetään sähköisten viestimien ja painettujen oppaiden lisäksi yhteisiä kokouksia, tilaisuuksia tai vanhempainiltoja.

Oppilaitoksessa tehtävään suunnitelmalliseen tasa-arvotyöhön kuuluu tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi sovittujen toimenpiteiden ja niiden vaikutusten arviointi. Jos toteutuksessa on ollut ongelmia, on arvioitava, mistä tämä johtuu ja mitä pitää korjata. Arviointi on luontevinta tehdä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman päivityksen yhteydessä. Se voi samalla toimia pohjana uusien toimenpiteiden valmistelulle.

Tasa-arvolain mukaan oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma laaditaan lähtökohtaisesti vuosittain. On kuitenkin mahdollista tehdä suunnitelma enintään kolmeksi vuodeksi kerralla. Silloinkin toimenpiteiden toteutumista on tärkeää seurata vuosittain. Yhdenvertaisuuslaki ei sisällä säännöstä yhdenvertaisuussuunnitelman määräaajoista.

Lue lisää

Yhdenvertaisuuden arviointi. Yhdenvertaisuuden arvioinnin työkalu.
<http://yhdenvertaisuus.finlex.fi/yhdenvertaisuuden-arviointi/miksi/>

Ikävalko, Elina (2014) Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2013, Lukioden, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu, raportit ja selvitykset 2014:6, Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvosuunnitelmien-seuranta-2013>

Koulu vailla vertaa! Yhdenvertaisuussuunnittelun opas (2018) Rauhankasvatusinstituutti.
https://maailmankoulu.fi/wp-content/uploads/2018/02/yhdenvertaisuus_opas_web.pdf

Oppia kaikille! Yhdenvertaisuussuunnittelun opas oppilaitoksille (2013) sisäasiainministeriö.
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79025/Oppia%20kaikille%21%20-%20Yhdenvertaisuussuunnittelun%20opas%20oppilaitoksille.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Tasa-arvosuunnitelmista oppilaitoksissa tasa-arvoaltuutetun sivuilla:
<https://www.tasa-arvo.fi/ohjeita-oppilaitoksen-tasa-arvosuunnitteluun>

Tasa-arvotyö on taitolaji, opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa (2015) oppaat ja käsikirjat 2015:5, Opetushallitus.

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvotyö-taitolaji>

Toiminnallisesta tasa-arvosuunnittelusta Opetushallituksen sivuilla:

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/maarays-opiskeluohjelmien-keskeisista-periaatteista-ja-tavoitteista>

Yhdenvertaisuussuunnittelusta oikeusministeriön sivuilla:

<https://yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuussuunnittelu>

LÄHTEET

Lainsäädäntö

Laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531>

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (tasa-arvolaki) (609/1986).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>

Lukiolaki (629/1998).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629>

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287>

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141325>

Opetussuunnitelmien perusteet

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 (60/011/2015).

<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/kooste/1372910>

Ammatillisten tutkintojen perusteet, ePerusteet-palvelu.

<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/kooste/1372910>

Tutkimukset, selvitykset ja muut julkaisut

Amisbarometri 2017.

<http://www.amisbarometri.fi>

Elinikäisen ohjauksen strategiset tavoitteet (2011) opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:15.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75476/tr15.pdf?sequence=1>

Esteettömästi toisen asteen opintoihin – opas esteettömään opiskelijavalintaan ja opiskeluun (2014)

Opetushallitus, Oppaat ja käsikirjat 2014:10.

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/esteettomasti-toisen-asteen-opintoihin>

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2016/2102) julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2102>

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen lukioissa – TEA 2016 (2017) Tietoraportti 14/2017, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134594/Lukiot_Tilastoraportti_2017_final.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Jauhola, Laura & Kortelainen, Jeremias (2018) Osallisena opinnoissa, Tutkimus oppijoiden osallisuuden vahvistamisesta ammatillisessa koulutuksessa, Opetushallitus, Raportit ja selvitykset 2018:7.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/osallisena-opinnoissa-tutkimus-oppijoiden-osallisuuden>

Jauhola, Laura & Vehviläinen, Jukka (2015) Syrjintä koulutuksessa, Erityistarkastelussa kokemukset yhdenvertaisuuden toteutumisesta opintojen ohjauksessa eri vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten osalta, selvityksiä ja ohjeita 21/2015, oikeusministeriö.
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76615/omso_21_2015_lr_220_s.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemus syrjintä Suomessa (2010) sisäasiainministeriön julkaisut 36/2010.
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80503/sm_362010.pdf

Laki digitaalisten palvelujen saavutettavuudesta (2019/306):
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190306#Pidp446731744>

Lasten ja nuorten hyvinvointi 2017. Kouluterveyskyselyn tuloksia (2018) Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Työpapereita 15/2018.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136748/URN_ISBN_978-952-343-115-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lehtonen, Jukka (2014) Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa, Sukupuolentutkimus-Genusforskning 27(2014): 4.
<http://www.doria.fi/handle/10024/122517>

Makkonen, Timo (2003) Syrjinnän vastainen käsikirja, Kansainvälinen siirtolaisuusjärjestö IOM.
<https://multikult.files.wordpress.com/2008/05/syrjinnan-vastainen-kasikirja.pdf>

Menestyksen pelinrakentajat, lukiolaisten näkemyksiä työelämästä, yrittäjyydestä ja taloudesta (2011) Suomen Lukiolaisten Liitto.
http://lukio.fi/lukio.fi/wp-content/uploads/2015/04/menestyksen_pelinrakentajat_2011.pdf

Ohje uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista lukiossa (2018) Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/ohje-uskonnon-ja-elamankatsomustiedon-opetuksen-jarjestamisesta>

Ohje uskonnollisista tilaisuuksista ammatillisissa oppilaitoksissa (2018) Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/ohje-uskonnollisista-tilaisuuksista-ammattillisissa-oppilaitoksissa>

Olsén, Laura; Heinämäki, Leena & Harkoma, Assi (2017) Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperustainen syrjintä: saamelaiset vammaiset henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, Juridica Lapponica 43, Lapin yliopisto.

Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa (2018) oppaat ja käsikirjat 2018:4a, Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/opas-seksuaalisen-hairinnan-ennaltaehkaisemiseksi-ja-siihen>

Opetushallituksen määräys 12.03.2018 OPH-285-2018:
 Opiskeluhuollon keskeiset periaatteet ja tavoitteet sekä opiskeluhuoltosuunnitelman laatiminen ammatillisessa koulutuksessa
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/maarays-opiskeluhuollon-keskeisista-periaatteista-ja-tavoitteista>

Opetushallituksen opas (2018): <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/6292112>

Peltola, Marja & Moisio, Jenni (2017) Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä, Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisuja 112.
https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/aania_ja_aanettomytta_palvelukentilla_uusin.pdf

Pulkkinen, Suvi & Roihuvuo, Johanna toim. (2014) Erkanevat koulutuspolut, Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) ry.
http://akateemisetaiset.fi/wp-content/uploads/2014/11/141203_SYL_julkaisu_Erkanevat-koulutuspolut_2014.pdf

Rajala, Susanna & Blomerus, Satu (2015) Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin, Raportit ja selvitykset 2015:8, Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/katsaus-aikuisten-romanien-koulutustaustoihin>

Romanioppilaiden ohjaus toiselle asteelle ja tuki jatko-opinnoissa (2013) Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/romanioppilaiden-ohjaus-toiselle-asteelle-ja-tuki-jatko-opinnoissa>

SoMe ja nuoret 2016, kyselytutkimus nuorten sosiaalisen median käytöstä.
<https://www.ebrand.fi/somejanuoret2016/>

Sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille, tietopaketti (2015) sosiaali- ja terveysministeriö.
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74462/URN_ISBN_978-952-00-3583-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Suomen romaniväestön osallisuus ja hyvinvointi: Romanien hyvinvointitutkimus Roosin perustulokset 2017–2018 (2018) Terveystieteiden tutkimuskeskus.
<http://www.julkari.fi/handle/10024/137276>

Tasa-arvotyö on taitolaji, Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa (2015) Opetushallitus, Oppaat ja käsikirjat 2015:5.
<https://www.opi.fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvotyö-taitolaji>

Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018.
https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Kertomus_eduskunta_web.pdf/41d7df4f-8d2a-437c-8b33-3e08329d014a

Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille (2015) sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:22.
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74462/URN_ISBN_978-952-00-3583-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Toisen asteen ammatillisten koulutusvalintojen sukupuolittuminen ja nuorten epätyypilliset valinnat (2018) Policy Brief 18/2018, valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta.
<https://tietokayttoon.fi/documents/1927382/2116852/18-2018-Toisen+asteen+ammatillisten+koulutusvalintojen+sukupuolittuminen+ja+nuorten+epätyypilliset+valinnat/76cb6cba-14db-4928-8f45-7100691d7e5a?version=1.0>

Tutkintokohtaiset terveydentilavaatimukset ammatillisessa koulutuksessa
https://www.opi.fi/sites/default/files/documents/opi-5-2018_sora_maarays_muutoksineen.pdf

Uusi soveltamisohje oppilas- ja opiskelijahuoltolainsäädännön toteuttamisen tueksi (2015) Kuntainfo, sosiaali- ja terveysministeriö.
<https://stm.fi/documents/1271139/1427058/Kuntainfo13a+Uusi+soveltamisohje+oppilas-+ja+opiskelijahuoltolainsäädännöstä+päivitetty+18122015/ea07ef1e-38b5-4236-a503-ae01aa87185/Kuntainfo13a+Uusi+soveltamisohje+oppilas-+ja+opiskelijahuoltolainsäädännöstä+päivitetty+18122015.pdf>

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_6+2018.pdf

LIITTEET

LIITE 1: Sanasto

Ennakkoluuloisuus tarkoittaa epäeettisesti tai perusteettomasti muodostettuja mielipiteitä tai tuntemuksia jotain ihmisryhmää vastaan. Ennakkoluuloisuus on usein yhteydessä tiedon puutteeseen. Jos tarvittavaa tietoa ei ole käytettävissä, yksilö usein tukeutuu olettamaan tai kielteiseen tai myönteiseen tuntemukseen.

Esteettömyydellä tarkoitetaan esteetöntä pääsyä fyysiseen ympäristöön (rakennettu ympäristö, rakennukset, pihat ja kulkuväylät), kuljetukseen ja liikenteeseen, tietoon ja viestintään sekä tieto- ja viestintäteknologiaan ja palveluihin.

Kohtuullinen mukautus tarkoittaa yhdenvertaisuuslain mukaan sitä, että esimerkiksi koulutuksen järjestäjän on tarvittaessa tehtävä kohtuullisia mukautuksia vammaisen henkilön koulutukseen pääsyn turvaamiseksi. Kohtuullinen mukauttaminen tarkoittaa yksittäistapaauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla varmistetaan vammaisen henkilön yhdenvertaiset ihmisoikeudet ja perusvapaudet. Kohtuullinen mukauttaminen ei saa aiheuttaa suhteetonta rasitetta koulutuksen järjestäjälle.

Heteronormatiivisessa ajattelumallissa heteroseksuaalinen mies ja heteroseksuaalinen nainen edustavat luonnollisia, oikeutettuja, toivottuja ja usein ainoita mahdollisuuksia olla ihminen. Heteronormatiivisuus heijastuu instituutioihin, rakenteisiin, ihmissuhteisiin ja käytäntöihin.

Häirintää on uhkaavan, vihamielisen, halventavan, nöyryyttävän tai hyökkäävän ilmapiirin luominen. Yhdenvertaisuuslain syrjintäperusteisiin perustuva häirintä on syrjintää. Tasa-arvo-laissa kielletään seksuaalinen ja sukupuoleen perustuva häirintä.

Moniperusteinen syrjintä tarkoittaa, että henkilö voi joutua syrjityksi eri perusteilla eri tilanteissa tai samassa tilanteessa useammalla eri syrjintäperusteella.

Positiivinen erityiskohtelu tarkoittaa tietyn syrjinnälle alttiin ryhmän (esimerkiksi vanhukset, lapset, etniset vähemmistöt) asemaa ja olosuhteita parantavia erityistoimenpiteitä, jotka tähtäävät tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamiseen eivätkä asteeltaan muodostu toisia syrjiviksi.

Saavutettavuus (englanniksi accessibility) on kokonaisvaltainen ajattelutapa, johon myös esteettömyyden ajatteluaan sisältyvän. Käsitteenä saavutettavuus kuvaa sitä, kuinka helposti tietoa, järjestelmää, laitetta, ohjelmaa, tilaa, palvelua tai vastaavaa voi käyttää tai saada käyttöönsä. Käyttö on saavutettavaa, kun se ei riipu henkilön ominaisuuksista, esimerkiksi toimintarajoitteesta, vähemmistöön kuulumisesta tai vähävaraisuudesta. Saavutettavuudella edistetään erityisesti vammaisten ihmisten yhdenvertaista osallisuutta, inklusiota, mutta käsitettä käytetään myös laajemmin.

Segregaatio tarkoittaa eriytymistä, eriyttämistä tai eristämistä. Sukupuolen mukainen segregaatio työelämässä ja koulutuksessa tarkoittaa töiden, tehtävien ja koulutusalojen jakautumista naisten ja miesten aloiksi ja töiksi.

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä ei-toivottua käytöstä, joka on luonteeltaan seksuaalista. Tällaisella käytöksellä loukataan tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Seksuaalinen häirintä on tasa-arvolaissa kiellettyä syrjintää.

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, keneen henkilö tuntee vetovoimaa emotionaalisesti ja/tai eroottisesti. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen kuuluvat esimerkiksi homous, lesbous, biseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus.

Stereotypia viittaa vakioituun mielikuvaan johonkin tiettyyn ryhmään, kuten johonkin etniseen ryhmään kuuluvista ihmisistä. Stereotypia on tyypillisesti liioitellusti yksinkertaistettu mielipide, ennakkoluuloinen asenne tai kritiikitön arvio. Stereotyyppien muodostuminen on osa liiallisen yleistämisen ilmiötä: kaikkien tiettyyn ryhmään kuuluvien oletetaan käyttäytyvän samalla tavoin ja jakavan samat keskeiset piirteet.

Sukupuoli on käsite, joka voidaan määritellä monella eri tavalla. Sukupuoli voi tarkoittaa esimerkiksi juridista, henkilötunnukseen perustuvaa sukupuolta, biologista (engl. sex) sukupuolta tai kulttuurista (engl. gender) sukupuolta.

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Useimpien ihmisten sukupuoli-identiteetti vastaa heille syntymässä määriteltyä sukupuolta. Sukupuoli-identiteetti on kuitenkin aina yksilöllinen.

Sukupuolen ilmaisu tarkoittaa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuolen ilmaisu voi olla pukeutumista tietylle sukupuolelle tyypillisinä pidettyihin vaatteisiin tai käyttäytymistä tai elehtimistä sellaisilla tavoilla, joita pidetään esimerkiksi naiselle tai miehelle ominaisina.

Sukupuoliristiriita tarkoittaa sitä, että ihmisen tunne omasta sukupuolesta ei vastaa hänen kehoaan eikä toisten hänessä näkemää sukupuolta.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ne ihmiset, joiden biologinen, sosiaalinen tai psyykkinen sukupuoli eivät vastaa toisiaan. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat esimerkiksi transsukupuoliset, muunsukupuoliset, transvestiitit, sukupuolettomat ja intersukupuoliset henkilöt. Transsukupuoliset henkilöt kokevat, ettei heidän sukupuolensa vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. Muunsukupuolinen henkilö ei koe kuuluvansa selkeästi mies- eikä naissukupuoleen. Transvestiiteilla on tarve toisinaan ilmaista pukeutumisellaan tai muilla tavoin eri sukupuolta. Intersukupuolisella henkilöllä sukupuolta määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole synnynnäisesti yksiselitteisesti miehen tai naisen. Sukupuolivähemmistöä ei pidä sekoittaa seksuaalivähemmistöihin, koska sukupuoli-identiteetti ei kerro seksuaalisesta suuntautumisesta tai mieltymyksistä.

Sukupuolistereotypiat ovat pelkistettyjä tai kaavamaisia odotuksia ja oletuksia siitä, millaisia miehet ja naiset yleensä ovat tai miten naisten ja miesten pitäisi käyttäytyä ollakseen ”oikeanlaisia”. Sukupuolistereotypiat ovat pitkälti tiedostamattomia, syvälle kulttuuriin juurtuneita ”itsestäänselvyyksiä”. Stereotypiat ylläpitävät osaltaan eriarvoisuutta.

Sukupuolitietoinen opetus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa opiskelijassa. Sukupuolitietoisen opetuksessa tunnistetaan sukupuolittavia

yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä sekä kyseenalaistetaan ja puretaan niitä sukupuolten tasa-arvoa rakentaen ja sukupuolen moninaisuus huomioon ottaen.

Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan ei-toivottua käytöstä, joka liittyy henkilön sukupuoleen, mutta ei ole luonteeltaan seksuaalista. Tällä käytöksellä loukataan tarkoituksettisesti tai tosiasiallisesti henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta. Samalla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen voi edellyttää yhden- vertaisuuden aktiivista edistämistä poikkeamalla samanlaisen kohtelun periaatteesta. Ihmisten erilaiset lähtökohdat ja mahdollisuudet otetaan huomioon järjestämällä tukitoimia ja positiivista erityiskohtelua niitä tarvitseville. Esimerkiksi oppilaitos antaa vammaiselle henkilölle mahdollisuuden käyttää tietokonetta pääsykokeessa, koska hän ei pysty kirjoittamaan käsin tai se käy häneltä hitaammin kuin ei-vammaisilta.

Tasa-arvolla tarkoitetaan lainsäädännössä sukupuolten tasa-arvoa, johon sisältyy sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun sekä kehon sukupuolipiirteisiin liittyvä tasa-arvo. on käsite, joka voidaan määritellä monella eri tavalla. Sukupuoli voi tarkoittaa juridista, henkilötunnukseen perustuvaa sukupuolta, biologista (engl. sex) sukupuolta tai kulttuurista (engl. gender) sukupuolta. Sukupuoleen voidaan liittää henkilön käyttäytymistä, muiden asettamia vaatimuksia ja odotuksia sekä arvotuksia. Muihin syrjintäperusteisiin viitattaessa käytetään yhdenvertaisuus-käsitettä.

Vähemmistöstressi syntyy muun muassa syrjinnän kokemuksista ja pelosta, ympäristön odotuksista tai erilaisuuden tunteesta aiheutuvasta henkisestä kuormituksesta vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä. Stressi heijastuu suurempana riskinä psyykkiseen ja fyysiseen sairastamiseen.

Välillistä syrjintää on toiminta, jossa näennäisesti puolueeton säännös, peruste tai käytäntö asettaa henkilön tosiasiallisesti eri asemaan muihin vertailun kohteena oleviin nähden.

Välitöntä syrjintää tapahtuu kun, jotakuta kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa.

Yhdenvertaisuus on perusoikeus. Se tarkoittaa syrjimättömyyden ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien varmistamista kaikille henkilökohtaisista ominaisuuksista riippumatta. Yhdenvertaisuudesta säädetään tarkemmin muun muassa perustuslaissa ja yhdenvertaisuuslaissa.

LIITE 2: Toimintaohjeita syrjintä- ja häirintätapauksia varten

OPPILAITOKSELLA OLTAVA SELKEÄT OHJEET

Oppilaitoksella pitää olla yksityiskohtainen ja käytännönläheinen toimintaohje syrjintä- ja häirintätapauksia varten.

Toimintaohjeen voi liittää osaksi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaa.

Ohjeista on tiedotettava säännöllisesti koko oppilaitokselle, ja ne on oltava helposti saatavilla.

Ohjeessa on kerrottava, mitä syrjintä ja häirintä on. Lisäksi siinä on kuvattava, millä tavalla syrjintä- ja häirintätapauksessa toimitaan, keneen otetaan yhteyttä ja mihin toimenpiteisiin oppilaitoksen on ryhdyttävä.

Oppilaitoksen henkilökunnan on tiedettävä, miten heidän tulee toimia, miten syrjinnän uhria tuetaan ja milloin otetaan yhteyttä ulkopuolisiin tahoihin.

MITEN TOIMIA SYRJINTÄ- JA HÄIRINTÄTAPAUKSISSA?

Jos mahdollista, kerro ja keskustele tapahtuneesta tai tapahtuvasta syrjinnästä. Joskus keskustelu ja asian esille tuominen voi ratkaista tilanteen.

Voit kääntyä opetus- ja ohjaushenkilöstön, oppilaitoksen muun työntekijän tai johdon puoleen. Opiskelijahuollosta (terveydenhoitajat, kuraattorit tai psykologit) voit saada tukea. Myös oppilaskunnalta tai opiskelijajärjestöltä voi pyytää apua. Jos oppilaitoksella on häirintä- tai yhdenvertaisuusyhdyshenkilö tai tasa-arvovastaava, voit olla yhteydessä häneen.

Voit myös pyytää kirjallisen selvityksen tapahtuneesta. Oppilaitoksen ja muun koulutusta ja opetusta järjestävän yhteisön on annettava kirjallinen selvitys hänelle, joka katsoo joutuneensa syrjinnän kohteeksi. Selvitys auttaa arvioimaan, onko kyseessä syrjintä. Voit pyytää apua tai tukea jo keskusteluun ja yhteydenottoon.

Voit ottaa yhteyttä yhdenvertaisuusvaltuutettuun (www.syrjinta.fi), jos epäilet syrjintää yhdenvertaisuuslain perusteella. Jos taas tapaus koskee tasa-arvolain kieltämää syrjintää, voit ottaa yhteyttä tasa-arvovaltuutettuun (www.tasa-arvo.fi).

Tapauksen voi viedä myös yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan (www.yvtltk.fi/fi/) arvioitavaksi mikäli asiassa sovelletaan yhdenvertaisuuslakia. Lautakunta ei voi määrätä hyvitystä tai muuta korvausta maksettavaksi. Lautakunnan päätöksistä voi hakea muutosta hallinto-oikeudelta.

Jos kyseessä on työturvallisuuslaissa kielletty häirintä tai työsopimuslain vastainen menettely, voi ohjeita ja neuvoja työpaikalle pyytää työsuojeluviranomaiselta (www.avi.fi).

Mikäli epäilet, että on tapahtunut rikos, voit tehdä rikosilmoituksen poliisille (www.poliisi.fi/rikokset/sahkoinen_rikosilmoitus).

LIITE 3: Kysely

KYSELYN KÄYTTÄJÄLLE

Tämä lomake on esimerkki kyselystä, jota voi käyttää oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävän tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman alkukartoituksen yhtenä aineistona. Kysely ei ole tyhjentävä, vaan suuntaa-antava. Oppilaitos voi muokata saatetta ja kysymyksiä vastaamaan paremmin omia tarpeitaan tai käyttää vain osaa niistä. On huomattava, että opiskelijoille ja henkilökunnalle suunnatun kyselyn tai kyselyiden lisäksi alkukartoituksessa on tarpeen käyttää myös muunlaista aineistoa, kuten kouluterveyskyselyn tuloksia, tilastoja, työpajoja tai sidosryhmien, kuten vähemmistöjä edustavien, kuulemista.

Kysely toteutetaan nimettömästi. Jo kyselylomakkeen laatimisessa on varmistettava tietosuojan toteutuminen erityisesti mahdollisten arkaluontoiseksi määritettyjen tietojen osalta. Vastaajien anonymiteetti on taattava myös tulosten käsittelyssä. Eri lähteistä saatavia tietoja ei saa yhdistellä vastaajan tunnistamiseksi. Tulosten raportoinnissa on huolehdittava myös avovastausten anonymisoinnista.

On kuitenkin huomattava, että tietosuojanäkökulma ei suoraan estä arkaluontoisten tietojen kysymistä nimettömässä kyselyssä. Syrjinnän kokemuksista ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta on vaikea saada tietoa, jos kysely tehdään vain yleisellä tasolla. Vähemmistöihin kuuluvien opiskelijoiden kokemukset jäävät helposti pimentoon, jos kyselyssä ei pureuduta niihin nimenomaisesti eikä kysyä taustakysymyksiä. Keneltäkään ei kuitenkaan saa vaatia tai edellyttää, että hän kertoo esimerkiksi vähemmistöidentiteetistään. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen oppilaitoksessa on tärkeää riippumatta siitä, tiedetäänkö, että oppilaitoksessa opiskelee tai työskentelee vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä.

Jotta opiskelijoilta saadaan kyselyn avulla tarkoituksenmukaista tietoa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteesta, heille on ensin perusteltua järjestää yksi tai useampi aiheeseen johdettava perehdytys. Ennen kyselyn täyttämistä on suositeltavaa käydä läpi kyselyssä esiintyviä käsitteitä.

Opiskelijat tai heidän edustajansa on osallistettava yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman laatimiseen. Hyvä käytäntö on käsitellä kyselyn tuloksia jälkikäteen opiskelijoiden kanssa esimerkiksi työpajoissa, jolloin voidaan kehittää ratkaisuehdotuksia havaittujen epäkohtien pohjalta.

Kyselyyn vastaaminen voi herättää henkilökohtaisella tasolla vaikeita tunteita etenkin niissä opiskelijoissa, joilla on kokemuksia syrjinnästä tai muusta epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Näistä kokemuksista opiskelija ei välttämättä halua keskustella yhteisessä opetus-tilanteessa, vaan hän voi tarvita ammattilaisen apua tai vertaistukea. Tämä huomioiden on perusteltua liittää kyselyyn neuvoja, mihin taho on oppilaitoksessa ja sen ulkopuolella olla yhteydessä, jos haluaa keskustella aiheesta.

KYSELYYN VASTAAVALLE

Tällä kyselyllä kerätään tietoa oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteesta. Kyselyn tuloksia käytetään oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen. Jokaisen kokemukset ja näkemykset ovat arvokkaita. Kyselyyn vastaaminen tapahtuu nimettömästi ja tulokset raportoidaan siten, että yksittäistä vastaajaa ei voida tunnistaa aineistosta. Suuri kiitos avustasi!

Kysymyksissä käsitellään asioita, jotka voivat olla kipeitäkin, kuten syrjinnän ja häirinnän kokemuksia. Jos sinusta tuntuu, että haluaisit keskustella jonkun kanssa kyselyn teemoista, voit olla yhteydessä esimerkiksi [tähän oppilaitoskohtaisesti soveltuva taho, kuten terveydenhoitaja, psykologi tms.]. Voit olla yhteydessä myös oppilaitoksen ulkopuolisiin palveluihin [tähän tapauskohtaisesti soveltuva yhteystieto, esimerkiksi psykiatrinen sairaanhoitaja, lastensuojelu] tai kansalaisjärjestöihin [tähän kunta- tai aluekohtaisesti soveltuvat järjestöt ja/tai soveltuvat valtakunnalliset järjestöt, esimerkiksi antirasistinen järjestö, Seta, Uskontojen uhrin tms.].

PERUSTIETOA VASTAAJASTA

A.1 sukupuoli

- a) poika/mies
- b) tyttö/nainen
- c) muu
- d) en halua vastata

Mahdollisesti muita taustakysymyksiä; huom. korrektit muotoilut ja tietosuojat

VIIHTYVYYS, TURVALLISUUS JA OPPILAITOKSEN TOIMINTAKULTTUURI

		Kyllä	Ei
	Tuletko mielelläsi oppilaitokseen?		
	Tunnetko olosi turvalliseksi oppilaitoksessa?		
	Pystytkö kääntymään henkilökunnan puoleen, jos sinulla on huolia oppilaitoksessa?		
	Oppilaitoksessa jokainen saa olla oma itsensä ja ilmentää sukupuoltaan tai sukupuoleettomuuttaan haluamallaan tavalla.		

OLETKO OPPILAITOKSESSA KULUNEEN VUODEN AIKANA

		Kyllä	Ei
	kokenut syrjintää sukupuolen perusteella?		
	kokenut syrjintää alkuperän, kansalaisuuden tai ihonvärin perusteella?		
	kokenut syrjintää vammaisuuden perusteella?		
	kokenut syrjintää seksuaalisen suuntautumisen perusteella?		
	kokenut syrjintää sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella?		
	kokenut syrjintää uskonnon tai vakaumuksen perusteella?		
	kokenut syrjintää terveydentilan perusteella?		
	kokenut syrjintää iän perusteella?		
	kokenut syrjintää kielen perusteella?		

OLETKO OPPILAITOKSESSA KULUNEEN VUODEN AIKANA

		Kyllä	Ei
	havainnut syrjintää sukupuolen perusteella?		
	havainnut syrjintää alkuperän, kansalaisuuden tai ihonvärin perusteella?		
	havainnut syrjintää vammaisuuden perusteella?		
	havainnut syrjintää seksuaalisen suuntautumisen perusteella?		
	havainnut syrjintää sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella?		
	havainnut syrjintää uskonnon tai vakaumuksen perusteella?		
	havainnut syrjintää terveydentilan perusteella?		
	havainnut syrjintää iän perusteella?		
	havainnut syrjintää kielen perusteella?		

JOS VASTASIT EDELLISIIN KYSYMYKSIIN YHTEEN TAI USEAMPAAN KOHTAAN KYLLÄ:

		Kyllä	Ei
	Saatoitko syrjintätapauksen koulun henkilökunnan tai jonkin muun tahon tietoon? (minkä? vaihtoehdot: Opettaja tai ohjaushenkilöstö, rehtori, opiskelijahuolto, valvova viranomainen, poliisi, terveydenhuolto, muu-mikä)		
	Missä roolissa syrjintään syyllistynyt henkilö toimi (tähän alakohdat: opettaja, rehtori, opiskelijaterveydenhuollon edustaja, muu henkilökunnan edustaja, muu oppilaitoksen ulkopuolinen, toinen opiskelija)		

	Ryhtyikö oppilaitos riittäviin toimenpiteisiin syrjintäepäilyn selvittämiseksi?		
	Jatkuuko syrjintä edelleen tai onko se toistunut?		

OPETUS JA OHJAUS

Miten opetusta ja ohjausta voitaisiin mielestäsi kehittää niin, että yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuisivat oppilaitoksessa paremmin?

Avoim vastaus

OPPIKIRJAT JA MUU OPETUSAINEISTO

Miten oppilaitos voisi parantaa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden huomioon ottamista oppikirjoissa ja muussa opetusmateriaalissa?

Avoim vastaus

HÄIRINTÄ

Seksuaalista tai sukupuoleen perustuvaa häirintää voi olla esimerkiksi vartaloon tai seksuaalisuuteen kohdistuvat loukkaavat huomautukset tai nimittelyt, loukkaava kaksimielinen tai härski puhe, ahdistavaksi tai loukkaavaksi koettu sosiaalisen median aineisto, epäasiallinen viesti tai puhelu, ei-toivottu lähentely tai fyysinen koskettelu tai epämiellyttävältä tuntuva seksuaalinen ehdotus. Häirintää voi olla myös esimerkiksi rasistinen tai seksuaaliseen suuntautumiseen, uskontoon, vammaisuuteen, ikään tai kieleen kohdistuva loukkaava ja vihamielisen ilmapiirin luova teko.

Oletko viimeksi kuluneen vuoden aikana kokenut tai havainnut seksuaalista tai sukupuolittunutta häirintää tai muuta häirintää oppilaitoksessa?

Kyllä, itseäni kohdistuvana

Kyllä, johonkuhun toiseen opiskelijaan kohdistuvana

Kyllä, henkilökunnan jäseneseen kohdistuvana

En

JOS VASTASIT JOHONKIN KYSYMYKSEEN MYÖNTÄVÄSTI

		Kyllä	Ei
	saatoitko häirintätapauksen oppilaitoksen henkilökunnan tai muun tahon tietoon? (tähän vaihtoehdot: Opettaja tai ohjaushenkilöstö, rehtori, opiskelijahuolto, poliisi, valvova viranomainen, terveydenhuolto, muu-mikä)		
	kuuluiko häirintään syylistynyt oppilaitoksen henkilökuntaan?		
	oliko häirintään syylistynyt toinen opiskelija?		
	liittykö kokemasi tai havaitsemasi häirintä		
	sukupuoleen / seksuaalisuuteen		
	alkuperään, kansalaisuuteen tai ihonväriin		
	terveydentilaan		
	kieleen		
	uskontoon tai vakaumukseen		
	vammaisuuteen		
	seksuaaliseen suuntautumiseen		
	sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun		

JOS KERROIT HÄIRINNÄSTÄ OPPILAITOKSEN HENKILÖKUNNALLE

		Kyllä	Ei
	ryhtyikö oppilaitos riittäviin toimenpiteisiin asian selvittämiseksi?		
	jatkuuko häirintä edelleen?		

MITEN SEKSUAALISTA JA SUKUPUOLITTUNUTTA HÄIRINTÄÄ JA MUUTA
HÄIRINTÄÄ VOISI VÄHENTÄÄ OPPILAITOKSESSA?

Avoim vastaus

MUUTA

**Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus toteutuvat oppilaitoksessani seuraavista syistä
mielestäni hyvin/huonosti**

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kannalta tärkeimmät kehittämiskohteet oppilaitoksessani ovat mielestäni

Näissä asioissa oppilaitoksessani on viime aikoina mielestäni tapahtunut myönteistä kehitystä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kannalta

Verkkojulkaisu
ISBN 978-952-13-6611-6
ISSN 1798-8969